

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Folk og minder fra NORDSJÆLLAND

34. årgang

Et dansk stålprodukt

God jul

Det Danske Stålvalseværk A/S

Folk og minder fra NORDSJÆLLAND

Redigeret af Svend Nielsen

1979

Fireogtredivte årgang

Udgivet af Dansk Bladforlag K/S
Holbergsgade 20 - 1057 København K
Tlf. 01 - 14 06 11 - Giro 5 00 32 53

»Folk og minder fra Nordsjælland«
hed tidligere »Jul i Nordsjælland«

INDHOLD

Åbnede for skovens herligheder - side 5
Af Svend Nielsen

Skovløberstedet, der blev stort nordsjællandsk udflugtsmål 8
Af Erik Trolle

Med hjulskib til Nordsjælland 12
Af Torben Topsøe-Jensen

Landliggere – pionererne og de nye 17
Af Godfred Hartmann

Herskab og tjenestefolk på Selsø anno 1817 20
Af Bernhard Linder

Romantiske Nødebo 24
Af Niels Richter-Friis

Rejse i min nordsjællandske bondestue 30
Af Inge Borager Jørgensen

Hostrup blev aldrig »modepræst« 34
Af Einar Jacobsen

Frederiksborgs genopførelse, en næsten utrolig bedrift 38
Af S. Borella-Hansen

Navne og noter fra det gamle Hornbæk 41
Af Karl Rønne

Det bugter sig i bakke, dal – og står med slanke bøge 44
Af P. Chr. Nielsen

Eftertryk af artikler i
»Folk og minder fra Nordsjælland«
kun tilladt i uddrag
og med kildeangivelse.

Sats: hph reposats
Repro: Bjarnholt Reproduktion A/S
Tryk: Krohns Bogtrykkeri A/S

Omslaget: Gribskovbanen ved Gribsø.

Det er 100 år siden, banen åbnede for Gribskavs herligheder, og dette jubilæum har givet anledning til forsidens motiv og til den indledende artikel på side 5.

Foto: Niels Richter-Friis

Åbnede for skovens herligheder

Af Svend Nielsen

Om kort tid er det 100 år siden, Gribskovbanen begyndte at trafikere strækningen Hillerød-Græsted, men begyndelsen var ikke problemfri.

Gribskov har altid været Touristernes *far-west*, det store ukjendte Indland, hvor man kunde farte hen og se nye Landskaber og finde en ny Jordbund, ubetraadt af den trivielle Mængde og uprofaneret af dens Smørrebrødspapirer og Æggeskaller. Dens Indre skulde gjemme tvende henrivende Søer, dykkede ned i den dybeste Skovensomhed, store jomfruelige Tørvemoser, dækkede af den lille Sumpplante med de hvide, flossede Silkehaar, Fruebjerg med den vide Udsigt over Nordsjælland, med Arresø og Roeskilde Domkirke i den yderste vestlige Horizont. Dybt inde i de mørke Skove skulde findes store Stendysser af ubekjendt Oprindelse, tydelige Spor af Agre, hvis Rener og rundede Overflader kjendeligt skulde kunne sees – Minder om undergaade Byer, om en Oldtidskultur, over hvilken Skoven var groet siden den sorte Døds Dage ligesom i Eventyret over Torneroses Borg. Alt dette vidste man af rapfoddede Touristers Vidnesbyrd, men selv seet dette Ubekjendte havde kun de ovennævnte Vandringmænd, som med eller uden ministeriel Understøttelse havde samlet Indtryk i Nordsjælland, og det forsvindende Tal, som i Wienervogne havde trodset Besværlighederne. Den store uprivilegerede

Hob kom der aldrig og nøjedes med at beundre Skovens mørkegrønne Masser ovre fra den anden Side af Esrom Sø. At derfor Efterretningen om en ny Banes Anlæg, først og fremmest beregnet paa Transport af Brænde og Tørv og dernæst paa Opdagelsesrejssende, som berørte Skovens Perle: Store Gribsø, blev hilst med Glæde og at derpaa den samtidige Efterretning om en Restaurations-Pavillons Anlæg ved samme romantiske Punkt, som beroligede de værste Indvendinger af

En fin vinterdag ved Storkevad holdeplads.

frygtsomme Naturer, bragte betydelige Skarer af dyrehavstrætte Kjøbenhavnere derud, er rimeligt.

Med disse bevingede ord indleder »Illustreret Tidende« en skildring af Gribskovbanen og de perspektiver, der kan fornemmes i den nyanlagte bane. Den påbegyndtes 8. april 1879 på Christian den Niendes Fødselsdag og blev af entreprenøren meldt færdig 5. december samme år, hvorefter en række prøvekørsler foretoges, inden banen åbnedes for offentlig drift den 20. januar 1880.

Gribskovbanen var i 1880 ikke, hvad den er i dag, hvor den strækker sig fra Hillerød til såvel Gilleleje som Tisvildeleje. Dens første strækning var de 19,7 km fra Hillerød til Græsted, men det er imponerende, at anlægsarbejdet kunne gennemføres på kun ni måneder med de hjælpemidler, der var til rådighed. En mængde træer skulle fældes på banestrækningen gennem Gribskov fra syd til nord. Banelegemet skulle anlægges med ballast og skinner – flere steder i områder af moseagtig karakter – og stationsbygninger opføres i Kagerup, Mårum og Græsted, hvorimod banens udgangspunkt i Hillerød måtte klare sig med en beskeden træbygning. Diverse holdepladser skulde også have læskure.

Det er karakteristisk for lokalpressen, at den interesserer sig mere for finansieringen af banen, og de problemer, der opstår i denne forbindelse, end for banedriften. Reportere fra de lokale dagblade har dog været med på en prøvetur, men de kredser i første række om en »meget oprømt« frokost i Græsted, hvor en række taler holdtes for entreprenøren, Mr. Rowan, fabrikken »Scandia«, koncessionshaverne, aktionærerne m.fl.

Forventningerne skuffede

Om banen siger »Frederiksborg Amts Avis« efter prøvekørslen: – Det nye hertilands ukendte system synes at vinde megen interesse, og såfremt de gode forventninger til dets brugbarhed bekræftes, kan det få stor betydning for udviklingen af landets kommunikationsmidler. Turen foretoges med en dampvogn og en reservepersonvogn. Maskinen findes i forenden af dampvognen.

Beskrivelsen af, hvad banen byder på af udsyn og oplevelser, tager den lokale referent sig ikke af, men »Nationaltidende« i hovedstaden har en omfattende og detaljerig reportage, og den »sakser« lokalavisen til eget, og læsernes, brug.

»Det nye, hertilands ukendte, system« der indførtes på Gribskovbanen, var nu ikke helt ukendt. Det baseredes på et skinneresystem af en vægt, der lå adskilligt under, hvad jernbaner i almindelighed lod togene køre på. Dampvogne som den beskrevne havde været anvendt flere steder, men overvejende i bytrafik, og de var forløbere for de elektriske sporvogne. Men Gribskovbanen blev prøveklud for anvendelse af systemet på egentlige jernbaner, og det er ikke altid rart at være prøveklud for noget. Det har også Gribskovbanen erfaret.

Den nævnte Mr. Rowan var en engelsk ingeniør, som ledede vognfabrikken »Scandia« i Randers. Han skrev i 1877 en pjece med titlen »Om benyttelse af mekanisk Bevægkraft for

Sporvogne«. Den var også en anvisning på, hvordan jernbaner kunne anlægges bedst og billigst. Muligvis pegede Rowans anvisninger på det billigste, men bestemt ikke det bedste.

Rowans skinneresystem, som forøvrigt ikke var opfundet af ham selv, var udformet som et såkaldt grydespor. Lette skinner hvilede på omvendte »gryder«, som lå på et underlag af grus. Under hver skinnelængde lå fire-fem gryder, og skinnerne blev holdt i rette afstand af tværgående jernstænger. Systemet duede bare ikke. Gryderne forskubbede sig, og selv om der blev stukket træsveller ind under

skinnerne, blev der ikke tale om behagelig kørsel, før der var en svelle for hvert grydesæt. Men grydesystemet måtte banen trækkes med i mange år.

Materiellet, Gribskovbanen anskaffede, var ikke mindre mærkeligt end sporlegemet. Til persontrafik fik banen to dampvogne fra »Scandia«. Det

Det var før pressefotografernes tid; et mægtigt arbejde har det været at lave de smukke træsnit til Illustreret Tidende.

Nedenfor er gengivet en sådan hel side fra 1881. Motiverne er hentet fra Saltrup, fra Maarum Station og fra Grib Sø, hvor en dampsporvogn er på vej mod perronen, der dengang lå ved søens sydøstlige hjørne – lige ved pavillonon, der er afbildet på næste side.

I Nærheden af Saltrup.

Ved Maarup Station.

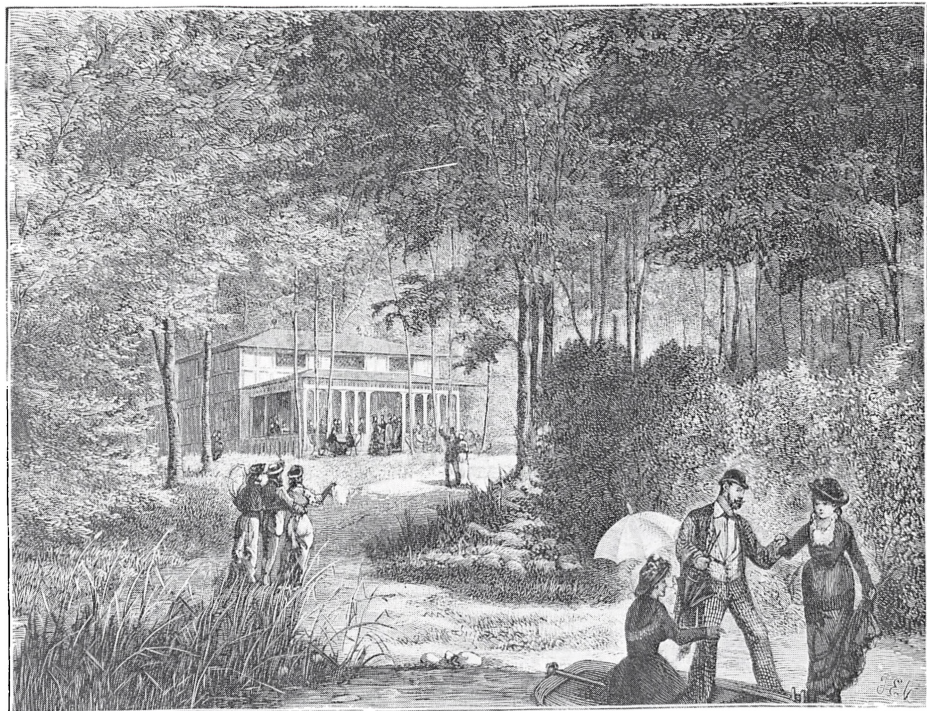

var personvogne med indbygget lokomotiv, og de kunne blive i to etager ved en baldakinagtig overbygning, hvad de fik ved sommertid. Dampvognene kørte i ca. 15 år, men så blev maskinerne taget ud, og disse kunne på deres boggyer fungere som nogle højst besynderlige lokomotiver.

Banen erhvervede også et rigtig lokomotiv og en del åbne godsvogne. De var i første række beregnet til brændetransporterne.

Men lad os forlade det prosaiske og henfalde til stemninger, som den nyanlagte bane åbner vej for. En reporter fra »Illustreret Tidende« fortolker således både det sværmeriske og jordbundne i denne skildring fra 1881:

Gribskov har vistnok overtruffet de Flestes Forventninger. Den har endnu selv langs med sine Alfarveje det Uberørtes Ynde. Myretuer højne sig alle vegne i Lyngen. En rig Flora blander sig i dens lilla Blomster. Mørke Masser af Fyrre og Graner staa mod Birken og Avnbøgens lyse Løv, og hvor Underskovens Højde tillader det, faaer man af og til Udblik over Skovland, som højner og sænker sig i storladne Linier med disse Bælter af forskjelligfarvet Løv paa sin Ryg. Og saa Søen selv, Maalet for Alles Vandringer! Lad os gaa i den lille Baad, der ligger ved Bredden. Mellem bratte Skovskrænter ligger denne lille blanke Flade, klædt med gule og hvide Aakander og gjordet med Sivbælte. Skovens Spejl i det mørkebrune Vand danner Flader, saa sorte som japansk Lak, furet af Himlens Lys, der spiller paa Bølgeslagene, som Aarerne sende ind mod Land. Paa den mørke Grund dandse Sværme af Myg som Skyer af Guldstænk i Eftermiddagssolen. Og dertil Alt saa stille! Hvor lidt forslaar selv Søndagssværmen i den store Ensomhed! Læg Dig ud i en af Baadene med en Snøre og søg en af de mange Smaaavige: Du lønnes maaske med en af de utrolige Gjedder paa 16 Pund, med Kjødet mørknet af Søens Humussyre, som efter Sagnet dølge sig der og som højsalig Kong Christian den Ot-

Restaurations-Pavillonen i Gribskov. Tegnet af E. Mortensen.

tende elskede endnu højere end Søen selv, eller ogsaa faaer Du ingen Gjedde, hvilket er det Sandsynligste, da Sligt ikke er sat i Verden som Føde for den Første den Bedste, men Du vil bestemt opleve en stille, enlig Stund, et Drømmeri ved denne vor lille Nemi-sø, der aldrig gaaer Dig af Minde.

Efterat Sværmeriet og Drømmene have varet en Tid, ville andre Længsler utvivlsomt faae Overhaanden hos de normale Naturvenner. Man bliver sulten. Ogsaa for denne Attraa er der sørget. Paa Søens søndre Skrænt, skjult af ranke Bøge, for at Synet ikke skal abstrahere Rousseauske Naturer fra den uforstyrrede Gaaen op i Skovensomheden, og saa langt borte, at Duften fra dets Kjødgryder ikke skal blande sig med Aakanders og Anemoners, ligger et profant, men hensigtsvarende lille Hus. Dets Tag er Pap, dets Vægge Træ, dets Arkitekt Hr. Wenck og dets Beboer en af de Mænd, som først gjøre en Helt og en Tourist ret fuldkomne: i dette Tilfælde Restaurateuren fra Hillerød Banegaard. Som et Blokhuis ude i Australiens Gummiskove ligger det (om Hverdagen) som en Ermitage tætved Jernbane-Sporvognens Alfarvej, netop for-

synet med en Komfort, der er saa fuldkomment afpasset efter Stedets og Situationens Karakter, at Mere eller Mindre vilde være utilpas, bydende det Nødvendige og supplerende det Medbragte.

Denne herlighed i dag

Hvor er så al denne herlighed i dag? Af udsigten fra Fruebjerg til Roskilde Domkirke er intet tilbage. Men det er ikke banens skyld. Det er der heller ikke af banegårdsrestauratørens pavillon med »Duft af Kjødgryder«. Ejhellet af skovløberens traktørsted, der fulgte efter.

Heller ikke banens første materiel eksisterer mere. Det gælder for jernbaner i almindelighed, at de alle dage har haft mere travlt med at bryde ned og hugge op end at bevare.

De dampvogne ville ellers være kle nodier for enhver veteranjernbane!

Men Gribsø med gedder og myg er der stadig. Og skovens spejl i det mørkebrune vand! Og skoven, som stadig kalder på naturvenner. Det er en af banens fortjenester, at den nu gennem hundrede år har lukket op for herlighederne i den store skov.

Skovløberstedet der blev stort nordsjællandsk udflugtsmål

Af Erik Trolle

Svend Trolle Petersen, der i 20 år var tjener på »Julebæk« fortæller om stedets historie og storhedstid.

Hvis De kører ad Strandvejen fra Hornbæk mod Helsingør, kommer De før Helsingør til en plet, hvor kysten for alvor åbner sig.

For øjet ligger den mest vidunderlige udsigt: Det blå Øresund med dets sejlbåde og skibe. Skånes grønne høje med slottene Sofiero og Kulla Gunnarstorp. I den yderste horisont Kulens blåsorte højdedrag.

Indefter ses den hvide strandbred, kranset af gamle bøgetræer og mon-dæne villaer. Helsingør og Helsingborgs røde tage. Billedet afrundes af Kronborgs volde og tårne, som gennem århundreder har hilst den søfærende velkommen til Danmark.

Stedet er Julebæk. Kendt af enhver nordsjællænder for sin betagende udsigt og restauranten »Julebækhuset«.

Fra gammel tid lå her et skovløberhus, hvor de få rejsende, der kom ad sandvejen, kunne hvile og få slukket tørsten ved den lille bæk »Hiulebeck«. Det oprindelige navn antyder, at der engang må have ligget en mølle ved vandløbet. Omkring 1880 ændres navnet til Julebæk.

Peter Hansen, hegnsmænd fra 1852 til 1890, solgte, for at supplere sine beskedne indtægter, »vand på maskine«. Senere blev salget udvidet til også at omfatte bajersk øl og smørrebrød.

Salget gik så godt, at Hans Peter Petersen, der i 1890 havde overtaget bestillingen efter faderen, omkring år 1900 kunne udbygge med en veranda og opstille et skydetelt.

Medvirkende hertil var den stigende trafik på sandvejen, der nu var blevet en rigtig vej, Strandvejen. I 1906, da Hornbækbanen blev indviet, kom der yderligere skub i det lille traktørsted. Fremgangen fortsatte i årene frem-

over, så da skovløbertjenesten i 1923 blev nedlagt, overtog overtjener Thorvald Christiansen forpagtningen for at drive Julebæk som restaurant.

Han udvidede med en stor pavillon med glasveranda samt satte gynger, vipper og andre morskabsting op. Julebæk var nu blevet et forlystelsessted, hvor der kunne betjenes indtil 800 gæster. Thorvald Christiansen havde forpagtningen til sin død i 1952. Herefter overtog Ole Jørgensen forpagtningen. Han lod i 1963 de gamle verandaer rive ned og erstatte af en ny moderne bygning. Ole Jørgensen driver fortsat »Julebækhuset« og kunne i 1978 fejre 25 års jubilæum.

En kongelig forlovelse

Størst popularitet opnåede Julebæk i 20-erne og 30-erne, hvor en sommer ingen sommer var, hvis ikke man én gang havde gæstet stedet. Svend Trolle Petersen var i hele denne periode ansat hos Thorvald Christiansen som tjener. Han er i dag en af de få, der kan fortælle om de store Julebæk-dage. Her er hans beretning om stedet:

Min første erindring om Julebæk

Julebæk omkring 1890, endnu kun et beskedent skovløberhus.
(Foto: Hellebæk-Aalsgaarde Egnshistoriske Forening).

Julebækhuset, som det så ud ca. 1928. Else Trolle Petersen serverer for et par gæster.

stammer fra min far. Han arbejdede derude om søndagen som tjener. Det bedste, han vidste, var at fortælle os børn om dengang, da zar Alexander fejrede sin forlovelse med prinsesse Dagmar. De kongelige var taget på skovtur til Julebæk. Oppe på højen ved et af de store bøgetræer blev frokosten indtaget. Her deklarerede Christian den IX forlovelsen, og et mere romantisk sted kunne han næppe have valgt.

I 1912 fik min bror Henning og jeg lov til at gå med far ud på Julebæk. Vi skulle gå til hånd ved bla. at samle flasker og propper. Propperne udgjorde det dengang for kapsler og kunne bruges igen. På de store dage blev det til mange sække propper. For vore anstrengelser fik vi den store sum af 50 øre til deling.

Gæsterne kom gående, kørende med Hornbækbanen eller i charabanc.

Hestene blev opstaldet i en stor stald, som også havde plads til malkekøer. Køerne blev om morgenen drevet ud i skoven, hvor de gik frit omkring.

Stranden foran Julebæk var dengang dobbelt så bred som i dag. Meget få mennesker gik i vandet. I stedet blev stranden udnyttet af fiskere, der sommeren igennem, med stort udbytte strøg rejer.

Den store dag på »Julebækhuset« var søndag. På denne dag var der tre-fire tjenere, som solgte masser af bajersk øl, kaffe og the. En øl kostede 18 øre, medens et stykke smørrebrød kunne fås for 10 øre. Børnene sørgede »Mester Grå« for. Det var en mand, der hver søndag kom kørende fra Helsingør i en trækvogn trukket af en pony. Han satte en lille bod op, hvorfra det var muligt at købe forskelligt slik. Senere blev indrettet en rigtig kiosk.

Dagligdag på Julebæk

I 1924 begyndte jeg så selv som tjener og året efter startede min kone Else ligeledes på Julebæk.

Uanset vejret åbnede vi altid Palmesøndag. Ofte lå der højt med sne, men alligevel kom der altid mange gæster. Det var på det nærmeste en hel konkurrence om at blive første gæst, da denne altid blev omtalt i de lokale aviser.

Dengang kunne vi ikke gå i almindeligt tøj og servere. Nej, tjenerne skulle møde i sorte bukser, hvid trøje og sort slips. Damerne i sort kjole, hvidt forklæde og hvid krave, noget vi altsammen selv måtte købe. Opvasken skulle vi også selv sørge for, men det blev ændret da vi kom i fagforening. Der var ingen fast løn, så fortjenesten lå alene i drikkepengene. Af og til blev det ikke til meget. Således husker jeg

en skovtur på 30 personer, hvor en kollega og jeg for en hel dags arbejde havde syv kr. til deling. Det var ingen stor dagløn, men der var andre dage, hvor vi havde 50 til 75 kr.

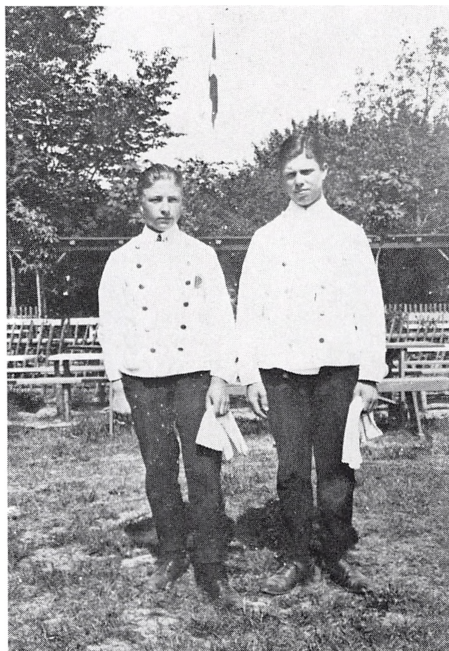
De fleste gæster havde selv maden med. Så måtte de betale 10 øre for kuverten. Platemenagen kostede fem øre og en øl 40 øre. Snaps måtte vi ikke sælge, men det var tilladt publikum selv at have en flaske med. I 1930 fik vi spiritusbevilling og så kostede en halv flaske snaps 12 kr. Det var helt anderledes priser dengang, men alligevel så folk på pengene.

En sommer kom brygger Heise fra Wiibroe for at få os til at sælge bryggeriets nye øl, den i dag så bekendte Wiibroe Flag. Alle ville gerne have den, indtil de hørte prisen – 65 øre. Så fortrød de og bestilte den almindelige øl til 40 øre.

Der kom store skovture fra mange foreninger og firmaer hele sommeren igennem. Især husker jeg Hellesens Fabrikker, der i mange år var fast gæst. Så var der liv og glade dage på Julebæk med musik og dans på plænen, hvor der var lavet en slags estrade.

Vi kunne tage selskaber på indtil 800 mennesker, og det er ikke så få stykker medbragt mad, der gennem tiderne er blevet spist på stedet. Den medbragte snaps afkølede vi for gæsterne i spande med is og vand. Vandet blev pumpet op fra en stor rund trævandpost. Det var i øvrigt så godt, at naboen, vekselerer Tetzen Lund (nu politiskole) hver aften sendte sin tjener ned med en glaskande for at hente noget af det gode Julebæk-vand til middagen.

Til enhver skovtur hørte et besøg i skydeteltet. Det blev passet af Ulrik, der gav tre skud for 25 øre. I et lille træhus ved siden af solgte Aksel Nielsen slik, is og lykkeposer. Det var ikke altid, han havde den store fortjeneste. Ofte løb hans gode hjerte af med ham. Det hændte, når Gabriel Jensen's ferieborn var på skovtur. De så så sølle ud i deres lasede tøj. Det kunne Aksel ikke stå for. Han for-

Svend Trolle Petersen (th) og Finn Petersen, dattersøn af skovløber Hans Peter Petersen, fotograferet i fuld uniform foran haven på Julebæk omkring 1925.

ærede alle sine lykkeposer til børnene, der ikke selv havde penge at købe for. Han var så god.

En kanonfotograf havde vi også. Det var fotograf Sørensen, der gjorde store forretninger. Mange ville jo gerne have et fotografi med hjem til minde om skovturen.

Pinsetraditionerne

Pinsen var en af de helt store begivenheder på Julebæk. Vi måtte tidligt i seng, da vi skulle op allerede kl. 3 for at være parate, når de første gæster kom. Det var sangforeningen Tubal Kain, der var startet fra Torvet i Helsingør. På turen ud ad Strandvejen gjorde de holdt adskillige steder for at klare stemmerne. Stemningen var derfor i top, når sangerne sammen med de mange mennesker, der altid fulgte dem, nåede Julebæk. Præcis kl. 5 blev flaget sat til tonerne af flagsangen »Der er ingenting, der maner«. Et stemningsfuldt billede med de lysegrønne bøgetræer, de hvide sangerhuser, det rød-hvide flag og det blå Øresund. Sådan en morgen glemmer man aldrig. I øvrigt stammer traditionen

med sangerne helt tilbage fra år 1900, og endnu den dag i dag går Tubal Kain hver pinsesøndag til Julebæk.

Når flaget var sat, blev der serveret kaffe, og så gik det ellers slag i slag resten af søndagen, hvor det halve Nordsjælland besøgte stedet. Omkring kl. 21,30 lukkede vi. Så fik vi endelig selv tid til at få lidt mad. Bagefter hyggede vi os til trods for, at vi havde haft en arbejdsdag på næsten 19 timer uden rigtige pauser.

2. pinsedag skulle folk til pinsefest i Hammermølleskoven, men inden de nåede så langt, blev madkurven tømt i Julebæk. Først på eftermiddagen gik det mod Pinsebakken der lå lidt nord for Hellebæk gamle kirkegård. Her var opstillet alverdens boder og forlystelser, som ikke gav Dyrehavsbakken noget efter.

2. pinsedag lukkede vi tidligt, så var det vor tur til at komme i Hammermølleskoven.

Festerne i Hammermølleskoven, der var en meget gammel Hellebæk-tradition, blev desværre opgivet i 1934.

Sankthansbålene og kunstmaleren.

Noget ganske særligt på Julebæk var sankthansbålene. Det var den kendte dyrehavemaler Carl Hornung Jensen, der var sjælen bag disse bål. Han boede om sommeren i Hornbæk, men kom ofte til Julebæk for at male udsigten. En dag faldt han i snak med Christiansen, der fik ham med på ideen om at lave et motiv til bålet. Først blev det malet op på nogle enormt store lærreder. Derefter blev der købt træ i skoven, og så blev vi tjenere sat i gang med at bygge. Hornung Jensen stod selv oppe på skrænten og dirigerede arbejdet. Alt skulle være perfekt. Gang på gang måtte vi lave det hele om, før han endelig var tilfreds.

Nu fremstod også et helt kunstværk, der var så pænt, at mange syntes det var synd at lade det afbrænde. Bålene blev en tradition med vekslende moti-

ver år for år. Der var huse, gravhøje, ridderborge, hytter og øgler. Et af årene var bålet udformet som en »gift-hytte« med heksebolig, torturkammer og giftkøkken. Man kunne komme ind i hytten og op på 1. sal. Det kostede 25 øre, men så fik man også et postkort af hytten med i købet. Indtægten blev givet til Gabriel Jensen's ferieudflugter for børn og de fattiges jul i Helsingør.

Hornung Jensen ville ikke have penge for sin medvirken, men det klarede Christiansen ved hvert år at købe et af hans malerier.

Hornbækbanen indsatte ekstratog til begivenheden, så der var sort af mennesker, når bålet blev tændt. Foruden med bålet blev de 15-20.000 mennesker underholdt af forskellige sangforeninger og musikkorps. Først på aftenen havde vi meget travlt i restauranten, men efter bålet gik folk hurtigt hjem. Selv blev vi på Julebæk og hyggede os i den lyse nat, lige til solen stod op ude i Sundet. Det var skønne nætter, hvor vi oplevede den særlige stemning, når natten brydes, og naturen vågner.

Da krigen kom i 1940, var det slut med bålene. Efter krigen forsøgte man at genoptage traditionen, men det blev aldrig helt det samme. I dag brændes der ikke mere bål på Julebæk, men mange tager dertil sankthansaften for at nyde udsigten til de mange bål langs kysten.

Festlige dage på Julebæk

Særlig festlig var sommeren 1926. Det år fejrede Helsingør sit 500 års købstads-jubilæum og i den anledning kørte et tog, opbygget som et hus mellem Helsingør og Hellebæk. Med toget var to spillemænd, som om aftenen kom ned på Julebæk for at underholde. Det trak mange mennesker til og skabte liv og glade dage. Festligt var det også, når »det blå tog« ankom. Det afgik fra København og transporterede en overgang hver lørdag 5-600 gæster direkte til Julebæk. Søndag ankom et særtog med badegæster. De

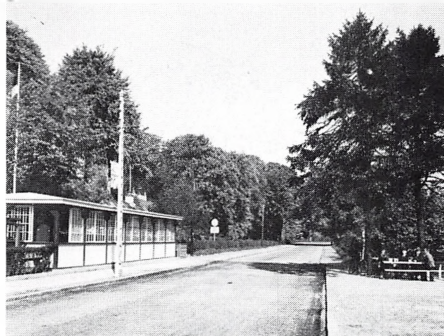

Kunstmaleren Hornung Jensens flotte Sct. Hans bål. Her gengivet på et af de postkort, de besøgende i »Gift Hytten« fik for 25 øre.

drak morgenkaffe på Julebæk, inden de, med telt og håndgrammofon, gik til stranden.

Blandt de mange mennesker, der kom på Julebæk, er der altid nogle, man særlig husker: Skuespillerne Henrik Malberg og Karina Bell samt brygger Parkov var stamgæster. Storm P., der boede i »Halvvejshuset« 500 meter før Julebæk, kom ofte om aftenen for at slappe lidt af. Forfatteren Alexander Svedstrup, hvis hus lå oppe ved Koberdammen, kom tit, ofte i selskab med prinsesse Thyra. Så blev den ternede dug skiftet ud med en hvid. Mange handlende fra Helsingør, magister Pullich og vekselerer Henriques var hyppige gæster. Foruden Hornung Jensen kom også den lokale kunstmaler Carl Bosevang meget på Julebæk. Bosevang's malerier hænger

Julebæk 1935, som mange endnu husker det.

i næsten ethvert gammelt Helsingør-hjem, og ofte er motivet hentet ved Julebæk. Endelig kom egnens skovfogeder, Bobech, Rasmussen og Egesø, altid en tur ned, når de havde været oppe hos skovrider Sundby ved Koberdammen for at aflægge månedsrapport.

Det var lidt af minderne fra 20 dejlige år på Julebæk. I dag bor vi i Højstrup kun to km fra Julebæk, så turen går ofte ud forbi det gamle skovløberhus.

Jeg tror, slutter Svend Trolle Petersen, at kun en ting kan true Julebæk. Det er Øresundsbroen, men forhåbentlig går det op for planlæggerne, at Strandvejen, Teglstrup Hegn og Julebæk er et miljø, som vi ikke har lov til at ødelægge for kommende slægtled.

De skal også have lov til at opleve det sted, som den lokale digter Carl C. Lassen så smukt har skildret i følgende linier:

Der gaar en vej mellem skov og strand,
hvor bølgen klukker ved dag og nat.
Der blaaner Kullen bag kaade vande,
når stormen stryger fra Kattegat.
Der signer solen de blanke søer,
og vinden hvisker i mark og lund:
Der er så skønt på de danske øer,
men skønnest er der ved Øresund.

Med hjulskib til Nordsjælland

Af Torben Topsøe-Jensen

»Lad dem køre, hvem der ville,
Dampskibet venter, med det vil vi gaa.
Vi vil sejle paa det stille
dejlige Øresunds natdunkle Blaa«.

Fredagen den 21. maj 1819 var københavnernes tidligt på benene. I store skarer hastede de med spændte forventninger mod Toldboden for at se ankomsten af »Caledonia«, Danmarks første dampskib, det tekniske vidunder, man havde talt om i månedesvis. Og med forundrede øje så man nu eventyrskibet, skibet uden sejl, langsomt og med en lydelig plasken af de store hjul komme nærmere.

Men til rigtig at se skibet efter i sømmene blev der ikke lejlighed – for det måtte ikke gå til kaj så længe, der var ild under kedlerne. Myndighederne skulle ikke risikere, at en gnist fra den høje skorsten satte ild på byen. Man havde ikke ganske glemt katastrofen i 1795, da byen brændte i næsten tre døgn i træk.

»Caledonia« var bygget i Skotland, hvad navnet, som er det gamle keltiske navn på Skotland, også antyder. Det var kun et lille skib, ca. 29 m langt i vandlinjen og 7,5 m bredt, og farten var også beskeden; stort mere end 7 knob kunne det ikke blive til. Det vakte kolossal opsigt, men samtidens følelser overfor det var noget blandede. Langt de fleste var imponerede og stolte over dette strålende udslag af menneskeåndens snilde, og begejstringen gav sig blandt andet udtryk i et

kuriøst hyldestdigt, der gik på melodien til »Kong Christian«, og hvis første strofe lyder:

*Hil Dig! Du kom til Danmarks Land,
Du Snillets Baad!
Du Haab! Du trøst! for danske Mand.
Hver stridig Strøm, ustadig Vind
beseirer Du ved Kraft i Sind
ved trofast Daad.
Du Helt i Storm og Strømmens Dyst,
Held følge Dig til hver en Kyst!
O, Baad'.*

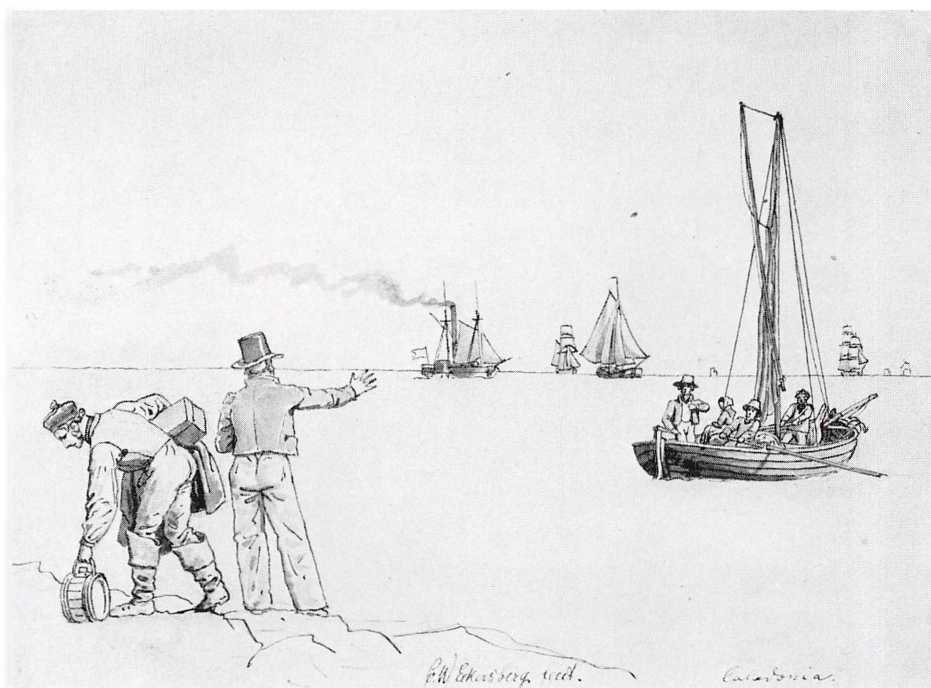
»Caledonia« blev anvendt som passagerskib mellem København-Kiel, Danmarks første dampskibsroute, men det kom også til at spille en rolle på Øresund, dog kun som udflugtsskib.

Allerede søndagen den 30. maj blev den første udflugtstur gennemført, og den gik til Helsingør. I annoncen i »Skilderie af Kjøbenhavn« fortælles om den forestående tur og om, hvorledes der om bord vil blive sørget for gæsterne. Et særskilt værelse ville blive indrettet til damernes bekvemmelighed, og spise- og drikkevarer serveret imod særskilt betaling – og et »fuldstændigt musikkorps vil udfylde tiden«.

Der foreligger ingen beretning om turens forløb, men en udflugtstur nogle uger senere med »Caledonia«, dog kun til Bellevue, er beskrevet af en af deltagerne. Turen begyndte kl. 4 om eftermiddagen, og i god tid før indfandt passagererne sig på Toldboden

»Caledonia« måtte ikke gå til kaj, da man var bange for, at gnister fra »ildskibet«s høje skorstensrør kunne forårsage ildebrand. De rejsende måtte derfor beforders til og fra skibet i både.

Tegning af C. W. Eckersberg.
Kobberstiksamlngen.

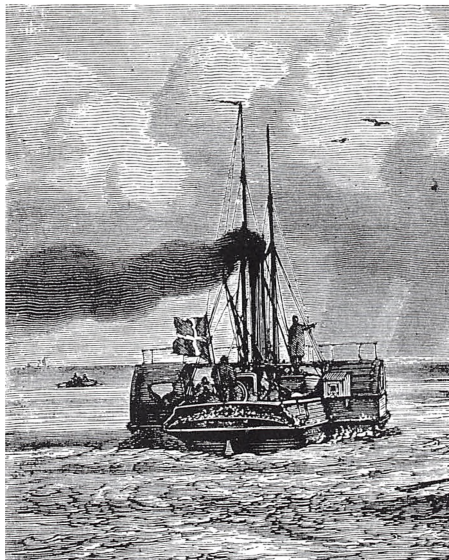
for at blive roet ud til skibet, der lå opankret på Rheden. Om bord samlede man under et solsejl, eller »soltelt« som man kaldte det, der var udspændt over dækket både for og agter. Alle var pynteligt klædte, »og damerne især i deres fulde stads«. Da man var samlet, lettede skibet og stod havnen ud – og nu begyndte turen op igennem Sundet! Og reporteren skrev: »Sjællands yndige kyst glider som det nydeligste landskab, med alle sine landsteder, haver, bakker, marker venligt forbi os, og den skvulpene sø med sine sølvbølger vifter os svalende kølighed imøde«.

Hilst med kanonskud

Langsomt gik sejladsen, men endelig fik man øje på Bellevue, som hilste skibet med et kanonskud. Både kom ud for at hente passagererne ind til broen, der var opført til brug for skibet, og som i dagens anledning var pyntet med løv. – Forfatteren af den lille beretning slutter med lettet at konstatere, at »sørejsens farer nu er overståede«.

På sommersøndage i de følgende år fortsatte »Caledonia« sine ture i Sundet, »når passende vejr indtræffer«. Turene, der enten gik til Charlottenlund eller til Klampenborg, blev annonceret nogle dage forinden i aviserne, og der kunne være flere ture på samme dag. Det oplystes i annoncerne, at passagererne såvel ved Toldboden som ved endestationerne, hvor broer forefindes »til bekvemmelighed for passagererne«, vil blive roet til og fra skibet »uden nogen som helst udgift«.

Der skulle gå en rum tid, fra disse første udflugtsture begyndte, og indtil regelmæssig passagertrafik blev etableret. Men i 1841 besluttede et helsingørsk rederi at åbne egentlig passagersejlads mellem København og Helsingør og lod derfor i England bygge et lille dampskib til formålet. Det ankom til Danmark i maj 1842. Skibet fik navnet »Hamlet« som udtryk for, at det

Sunddamperen »Hamlet« blev i 1842 sat ind på Øresundsruten. Som en særlig nådesakt fik det lov til at anløbe ydersiden af Toldbodbroen for at afsætte passagerer og gods, men måtte straks derefter forføje sig ud på Rheden.

Tegning af C. Neumann i Ill. Tid., 1865.

var hjemmehørende i Helsingør, Hamlets by. For yderligere at understrege forbindelsen med Hamlet fik det en gallionsfigur, der forestillede prinsen, som holdt et forgyldt dødningehoved i den ene hånd.

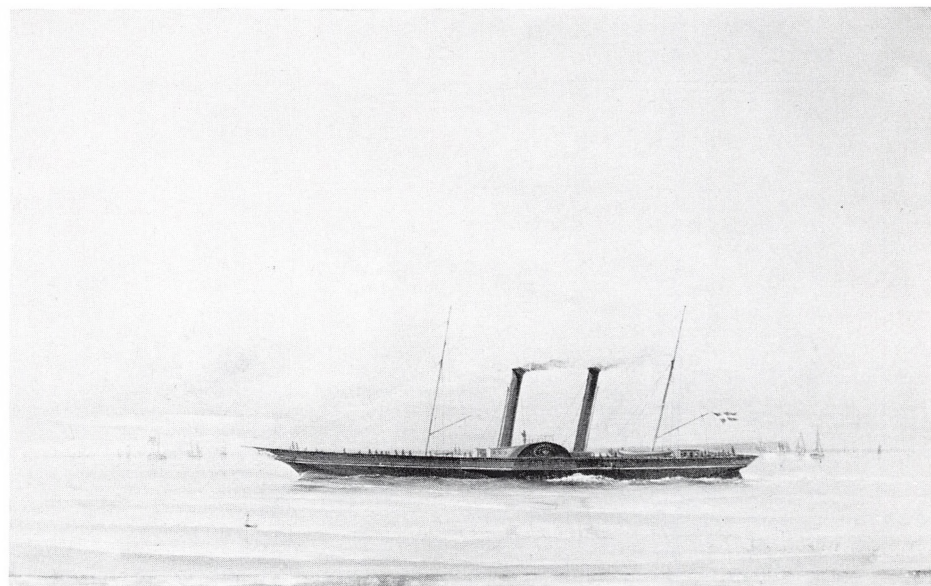
Medens nu passagertrafikken mellem København og Helsingør så småt var ved at tage form, oplevede man i

den sydlige del af Sundet – mellem København og Klampenborg – en anden og mere begrænset sundsejlads. I sommeren 1845 dukkede to nydelige små dampskibe op, »William« og »Emma« hed de, og da de var holdt i lyseblå farver, fik de hurtigt kælenavnet »De blå Dreng«. De havde til opgave at befordre rejsende mellem København og det lige indrettede store kursted nord for Klampenborg, dr. Hjaltelin's i sin tid så berømte »Klampenborg Vandkur-, Brønd- og Søbadanstalt«. Bådene fik ikke større trafikal betydning, og de blev snart taget ud af drift, men til gengæld opnåede de at blive indskrevet i litteraturhistorien, idet H. P. Holst i 1846 skrev en vaudeville, der fik navn efter dem: »William og Emma eller Vandkuren«.

Vaudevillens spinkle handling udspilles i Tårnbæk, hvor to unge piger opholder sig. Den ene, Emma, er forelsket i en ung mand, William, der snart ventes til Tårnbæk, og her ventes også den andens udkårne, og han skal komme med dampskibet »William«. Begge glæder sig derfor umådeligt til Williams ankomst, og deres megen tale herom giver naturligvis anledning til forviklinger.

Interessen for dampskibsforbindel-

Det gamle dampskib »Hamlet« blev i 1857 erstattet af et nyt, større og bedre skib, der fik navnet »Hamlet II«. Det blev først udrangeret i 1874. Efter maleri på Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg.

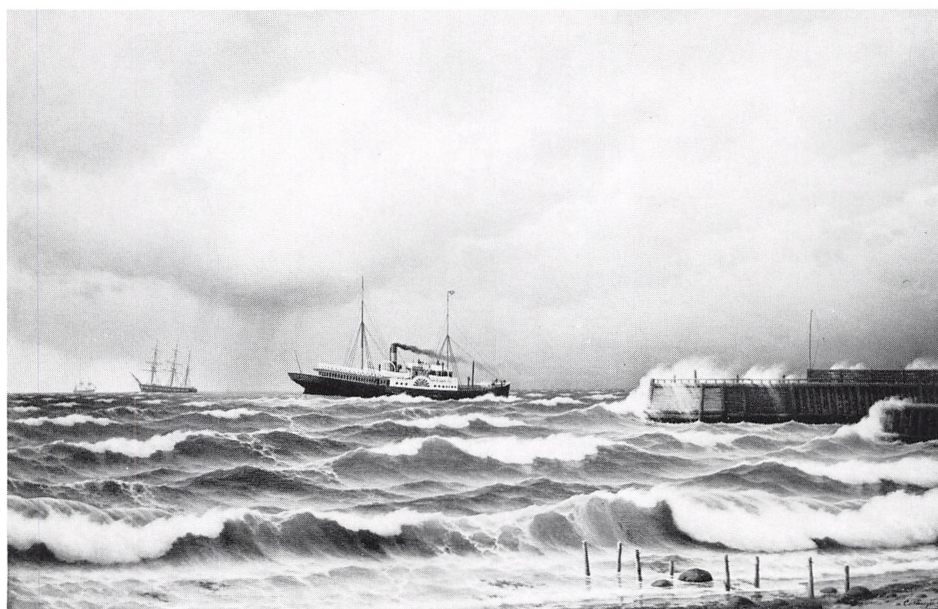

sen mellem København og Helsingør voksede, og støt og roligt udviklede sejladsen sig, hvilket ikke kan undre, da den eneste anden måde at komme til Helsingør på med offentlige befordringsmidler var at tage den langsomme tur med befordringsvæsenets umagelige vogne, der kørte ad Kongevejen over Hørsholm, en vej, der på sine steder fjernede sig temmelig meget fra kysten.

Indtil 1847 var »Hamlet«, og enkelte afløserbåde, alene om sejladsen. I sommertiden afgik båden hver eftermiddag kl. halvfem fra København, hvortil den retournerede næste morgen fra Helsingør med afgang kl. 7. Skibet anløb undervejs fire steder: Bellevue, Vedbæk, Rungsted og Humlebæk. I 1847 indsatte man et skib til, »Ofelia«, og i 1857 blev den gamle »Hamlet« udskiftet med et nyt og større skib af samme navn. Nye skibe kom til, og man fastholdt ideen med at give dem navne efter personerne i skuespillet Hamlet. Om sejlads om vinteren var ikke tale. Det var der slet ikke behov for, og desuden var skibenes maskinkraft alt for ringe til, at skibene kunne forcere selv små isvan-skeligheder.

Som oftest er Øresund rolig, men nu og da viser det tænder. Her ses det gode skib »Gylfe« i svær sø ud for Snekkersten havn.

Maleri af Carl Baagøe, 1895. Privateje.

Selv om der efterhånden kom mange rejsende til alle anløbssteder i Sundet, var det dog stadig udflugtstrafikken til Bellevue, der gav de store passagertal. Hvor mange passagerer hertil, det egentlig drejer sig om, viser en kalkule fra 1845 over personfrekvensen mellem København og Bellevue lidt om. Kalkulen blev udarbejdet til brug ved overvejelse om, hvorvidt det ville være hensigtsmæssigt at anlægge en jernbane fra København til Klampenborg, og den viser, at der i de fem sommermåneder kan påregnes at ville være ialt ca. 740.300 rejsende på nævnte strækning og at ca. 16.525 af dem ville benytte dampskibet.

Blandt passagererne ud over Klampenborg møder vi i 1849 H. C. Andersen. Han rejste den 17. maj fra København til Helsingør og har i dagbogen fortalt lidt om turen. Blandt andet hører vi, at der ved Rungsted kom damer ud, »og da jeg svingede med hatten, hilse de med tørklædet, de må have kjendt mig«. Det blæste meget på hele turen, og ved Helsingør gik søen så stærkt, at dampskibet ikke kunne gå ind i havnen, men »en båd fra karantæneskibet kom, den dansede i luften og på dybet; jeg måtte i den med Levy-

Dampskibsbroen ved Rungsted. Yderst ude ses landgangsbroen og et lille læskur.

Dampskibsbroen blev sat op i 1879 og eksisterede til lidt efter år 1900, da den blev ødelagt af isen.

Foto ca. 1890. Hørsholm Egns Museum.

son, det var et langt stykke at ro«.

Som oftest var søen rolig i sommertiden, og sejlturen har utvivlsomt været en stor oplevelse for alle, der var med, og det gælder ikke mindst aften-turen, som det anes i Adolf v. der Reckes digt fra 1854:

*Natten breder sine Vinger,
Stjernerne myldre på Himmelen frem,
Kirkens Aftenklokke klinger,
Fuglene tie, og Folk køre hjem.
Lad dem køre, hvem der ville,
Dampskibet venter, med det vil vi gaa,
Vi vil sejle paa det stille
dejlige Øresunds natdunkle Blaa.*

Sejladsen på Øresund – herunder sejladsen mellem Sjælland og Skåne – måtte naturligvis virke fristende på mange rederier, og i midten af 1850'erne var der da også flere selskaber, som prøvede lykken på Sundet.

Konkurrencen blev hård og for kystsejladens vedkommende, forstærkedes den yderligere i 1864, da jernbanen fra København over Hillerød til Helsingør åbnede driften. Nu enedes konkurrerende danske og svenske redere om et samarbejde i Sundet et samarbejde, der i 1872 førte til dannelse af De Forenede Øresundske Dampskibs-Interessentskaber. Sammenslutningen kunne dog kun klare sig i kort tid, og et nyt selskab

blev etableret, men heller ikke det magtede opgaven. Kampen om Øresund endte først, da Det forenede Dampskibsselskab i 1874 overtog hele virksomheden og alt materiel fra det tidligere selskab, herunder 14 skibe, som havde været engageret på Øresund.

»Gefion« og »Gylfe«

Detforenede Dampskibsselskabs overtagelse af sejladsen betød blandt andet, at der nu blev foretaget forbedringer og udvidelser af driften på en lang række områder. Nye skibe blev sat ind, blandt dem de navnkundige »Gefion« og »Gylfe«, der kom til at sejle på Sundet i mange år. Turenes antal blev forøget, gamle broer blev repareret og nye bygget. I Rungsted havde der været klaget over, at de rejsende ved landstigningen på strandkanten måtte springe og hoppe over våde og ildelugtende tangdynger, men nu kom her en bro. I foråret 1879 meddelte en avis, at såsnart den igangvæ-

rende reparation af de forskellige broer var færdig, ville kystsejladserne gå igang. Dog skulle Rungstedboerne ikke glæde sig for tidligt, for da det trak ud med den nye bro, ville Rungsted midlertidig ikke blive anløbet, men passagererne »til dette punkt og dets omegn vil være at henvise til at gå i land ved broen ved Vedbæk, hvorfra der måske da vil blive sat vognkørsel i gang«.

Ved broerne og de forskellige pladser, der skulle anløbes, blev truffet aftale med fiskerne, som skulle hjælpe med fartøjer og fortøjninger. De viste sig ved skibenes ankomst med det røde Malteserkors på de blå uldne sweatere. Og rundt omkring i de små havnebestyrelser sad man og regnede på selskabets tilbud om havnepenge. I Sletten havn accepteredes et tilbud om ydelse af 1000 kr., mod ret til frit anløb af selskabets skibe i 15 år.

Ikke udelt begejstring

I erindringslitteraturen fra forrige århundredes sidste årtier finder vi hist og her små minder fra kystdampernes tid. Ikke alle var glade for skibene. Holger Drachmann, der i nogle somre holdt til i Vedbæk, var bekymret for, at idyllen i Vedbæk ville blive ødelagt af københavnerne, og han talte om de »uundgælige kystdampere«, som »vælter deres flom af smågrosserere og damer ud over Enrums Have og ind over Larsens Hotel«.

Mary Westenholz på Folehavegård ved Hørsholm var alt andet end begejstret for turen med kystdamperen: Den besværlige bådfart fra og til Rungsted hvor damperen ikke kunne anløbe, de mange anløbssteder, som gjorde turen langvarig, og ofte til en kval, især når det blæste.

Så har Aage Marcus mere lyse min-

I de første mange år af sunddamperens levetid var der hverken havne eller broer ved de steder, der skulle anløbes. Lokale fiskere måtte derfor tage sig af transporten af passagerer mellem skib og strand. Her ses bådene ud for Enrum ved Vedbæk. Tegning af Carl Baagøe i Ill. Tid., 1863/64.

der om kystdamperne. De stammer fra den tid, han som barn boede i Klampenborg. Fra forældrenes hus kunne man se dampskibsbroen ved Bellevue, og når et flag blev hejst på broen, var det tegn på, at skibet mod København havde forladt Tårnbæk, og så var det tid for faderen at begive sig afsted for at nå skibet. Når man stod på broen, og damperen kom, »virkede det som om det var hele broen, der drejede sig.«. Aage Marcus var selv af og til med til København, en tur han nød meget. Der var altid mange med, som faderen kendte, og når man kom om bord, fik man kaffe, og herrerne sad på dækket og nød deres cigarer.

Også Otto Rung havde gode barndoms minder om turen med kystdamperne. Familien lå nogle somre på landet i Snekkersten, og Rung mindes i »Min Klunketid« turene med dampskibet. De var indledningen til sommerferierne og var for børnene simpelt hen sommerens store oplevelse: »Vi ilede i trav om bord og spurgte straks efter vor gode ven fra sidste sommer, den flotte, store styrmand Andersen. Han hjalp os med at se efter, om alt vort rejsegods var med ombord. Inde i ruffet udfor døren ned til maskinen med det blanke stål og messing af de mange hjul og stempler, stod vore egne tremmesenge og vore tangmadrasser, viklet om med sejl garn. Og ved Vedbæk kom fader ud fra rygesalon og tog os med ned i kahytten, hvor hver af os fik det vidunder, som ikke findes mere nu på jorden, men i de gamle Øresunds-år blev kaldt en Dampskibs-Bøf! Intet duftede så lifligt som derinde fra kokkens lille kabys: Af løg, tilsat med olie nede fra maskinrummet.«.

Helt på linje med Otto Rung er en dame, der med glæde mindes sine mange dampskibsture. Skibene var, skriver hun, udstyret med en vis luksus: Saloner med rødt plys på sofaerne, restauration og små kahytter. På dækket var der magelige bænke, ja »hvor var det afspændende at sejle i stedet for at sidde i et ophedet tog!«

Efterhånden kom der mange anløbssteder. Da kystsejladser var på sit højeste, var der 10: Skovshoved, Bellevue, Tårnbæk, Skodsborg, Vedbæk, Rungsted, Sletten, Humlebæk, Espergærde og Snekkersten. Hele turen tog 2½ time. Til de nordlige steder på ruten gik damperne ikke ind, og det blev derfor til orientering for de rejsende oplyst, at »færgebådene afgår fra broen 10 minutter før det anførte klokkeslet«.

Det var fiskerne, der bemandede færgebådene, og for, at man i land kunne vide, hvormange både der skulle sendes ud, var det aftalt, at skibene skulle vise så mange signalflag der var brug for af både. Udveksling af passagerer skete, mens skibene var i langsom fart. Når bådene var kommet på siden af skibene, blev faldrebsstigen firet ned. »Omladningen« kunne være nok så ubehagelig i blæst og hård sø, og det krævede øvelse at holde kontakt mellem skib og båd. Fra Rungsted fortæller den lige omtalte dame, at hun husker, at skib og båd engang kom lidt akavet til hinanden, og at faldrebstrappen var ved at kæn tre båden, der var fuld af søndagsgæster. De blev rædselsslagne og skreg op, da båden krængede, men strandfogdens tordenrøst »sæt Dem ned og vær stille, så er der ingen fare« stoppede den begyndende panik, og alle kom godt med.

Uden uheld forløb omladningen ikke altid. Otto Rung oplevede en

»Gefion« og »Gylfe« var de mest benyttede både på Øresund. Da DFDS ophørte med Øresundssejladser år 1900, blev bådene overtaget af Øresundselskabet – fra 1887. På tegningen her har Karel Sédivý gengivet situationen på dækket af en af bådene en råkold efterårsdag henunder aften.

sommer, at en af de unge fiskere fra sin båd ville række en buket blomster op til en damepassager, men han fik overbalance og faldt udenbords – og druknede for alles øjne.

Kystbanen kvalte kystruten

Kystsejladser havde under DFDS's ledelse haft gode og rolige år, – og den havde sat sig tydelige spor langs Øresundskysten: Hvor der før kun lå små fiskerlejer, var efterhånden kommet samlede bebyggelser af sommervillaer – og de flittige ejere benyttede damperne på deres daglige ture til og fra kontorer og forretninger i København. Men i året 1897 skete noget, der med et slag ændrede situationen. Da åbnede Kystbanen – og det gav sig omgående udslag i katastrofalt fald i kystrutens passagertal. Man forsøgte, blandt andet ved at nedsætte billetpriserne, at fastholde passagererne, men uden resultat. Der var intet at stille op. Man måtte standse kystsejladser – og det skete år 1900. Øresundselskabet og andre selskaber forsøgte flere gange i de følgende årtier at genoplive den gamle kystsejladser, men uden større held.

Bedre gik det med udflugtssejladser, der så sent som i 1930'erne fik et opsving med udflugter til Klampenborg, hvor en ny stor bro blev bygget til de nye både. Men efter krigen måtte det erkendes, at tiden var løbet fra udflugtssejladser, og turene blev indstillet. Tilbage stod den lange bro. I 1969 blev den afspærret, som farlig at gå på, og året efter blev hele broen fjernet. Dermed forsvandt den sidste synlige mindelse om de store Øresunds dage.

Forfatteren Palle Rosenkrantz tog med på en af udflugtsturene engang i begyndelsen af århundredet. Begeistret fortalte han om turen og om alt, hvad han havde set. Intet i Danmark, fandt han, »er skønnere end sejlturen på Øresund – og den færd bør alle prøve, thi her er herligt at fare«. Gerne havde man fulgt hans opfordring.

Landliggere – pionererne og de nye

Af Godfred Hartmann

De første var takkelige folk, der i den tidlige morgen søgte sundheden i Kattegats bølger, men ikke drømte om at lægge kroppen til skue i en solvarm klit.

De rige boede på Kystvej i store villaer, bygget af kendte arkitekter. Stilen var ofte den samme, kun størrelsen på de hvidkalkede huse med de grønne skodder og de sorttjærede tage kunne variere alt efter byherrens formåen.

En åben loggia ud mod klitterne, hvor damerne drak te om eftermiddagen, hørte ligesom med til Hornbæk-stilen, og mod vejen sløredes huset af birketræer og teroser, der duftede mildt og sommerligt.

Enkelte havde også sikret sig store grunde på den anden side af vejen for at holde upassende genboer på afstand. Her spillede opvoksede gylde ungdom tennis, og de lidt mere alderstegne fik en stilfærdig double for at holde sig i form i de sunde, osonduf-tende omgivelser. Ude på de grusbeflagte gule veje kunne man høre dem tale derinde i velstanden. »40-15, 40-30, fordel ude.« Boldene sang regelmæssigt mod ketscherens strenge, og lokal ungdom, der ikke gik af vejen for at tjene en ekstraskilling, tromlede banerne med en tromle, den peb og jamrede, som råbte den klagende efter den lindrende olie.

Velhavende folk, der henlevede sommeren i behagelig leddiggang og i omgivelser, der let kunne stille vinterboligen i skyggen. Huset på Kystvej, Birkevej, Granvej, og hvad nu alle vej-

ene hed, var et synligt og håndgribeligt udtryk for, at økonomien var i orden. De sad i haven og ventede blot på, at en bekoppet stuepige med gongonens sprøde toner skulle kalde herskabet til frokostbordet.

Enkelte havde endog en tjener, iført en hvid messejakke, og stilfærdigt bar han bakker ud under birketræerne, når det var tid til svalende drikke. Han kørte herskabets store tunge automobil, og benævntes logisk nok som tje-

nerchauffør, en nyttig person, der rummede to funktioner i sin stilfærdige og høflige krop.

Kun husherren havde sjældent tid til mere end et weekendbesøg. Der krævedes alt for meget af ham, for han holdt hele det store maskineri i gang, som så sandelig ikke gik af sig selv. Hans plads var ikke i en skyggefuld hængekøje men på kontoret i byen, hvad hans blege hudfarve, når han ankom, byklædt og på hvide tynde ben, gik ud i Kattegat, kun alt for tydeligt røbede.

Var husene så nogenlunde ens af type, mens størrelsen kunne variere, var beboerne højst forskellige, og pionererne bag klitterne, der havde købt deres grunde for en slik, var ikke langt fra at se ned på de nytilkomne, der havde bygget de allerstørste huse for den velstand, byherren havde lagt grunden til under den første verdenskrig. Pionererne havde deres rod i en helt anden verden. Fremstående jurister, overlæger, ja selv en enkelt etatsråd. Det var hærdede folk, der længe før de nytilkomne havde søgt ud i den barske natur og vænnet sig til efterårsstormene fra havet. De levede ofte i en

Når toget fra Helsingør ankom til Hornbæk, var det altid lidt af en begivenhed. Der var trængsel på perronen. Mødre med børn, der skulle hente en udaset mand og far, der måtte tilbringe hverdage i København, for at familien kunne ligge på landet. Stationsforstanderen hilste venligt på alle, for han kendte de faste beboere. Hans lærredssko var nykridtede, og kaskettens sommerbetræk var nyvasket.

sparsomt opvarmet stue og samledes omkring pejsen, ja nogle af dem fik først sent elektrisk lys, men de satte sig veltilfredse til rette med petroleumslampen på bordet.

De badede også på andre tidspunkter af døgnet end handelsmagnaterne i de store huse. Tidligt om morgenen kunne man møde dem, hyllet i badekåber – og damerne med posede badehætter. Det var tækkelige folk, og fruene ønskede ikke at blive iagttaget af alt for mange i badedragtens luftige gevandter. Direkte fra den lune seng søgte de sundheden i Kattegats bølger, og de drømte ikke om at lægge kroppen til skue i en solvarm klit. Det højeste, de drev det til i morgenstunden, var en art sundhedsgymnastik efter I. P. Müllers system med dybe indåndinger, der udvidede brystkassen.

Kun mændene gik videre og forsømte ikke den udvendige legemskultur. I strandkanten udførte de knæbøj-

ninger og andre gymnastiske øvelser inden vandgangen, iført en sribet badedragt med halværmer og perlemorsknapper ned ad brystet. Enkelte ekstravagante havde en lille krave om halsen.

Hvorfor de kom direkte fra huset, kunne godt undre en. De fleste havde badehuse, hvortil nøglen hang i entreen. Kun under længere ophold på stranden blev det benyttet, og inventaret var altid det samme i disse grønmalede huse, hvor ørentvistene levede deres uforstyrrede liv. Et fugtpletet spejl, et skohorn, en pose med vandskyvende vat, en brev med hårnåle og en hvid emaljespand, hvor man kunne skylle fødderne og den sribede bomuldsbadedragt, forløberen for de uldne, som Mr. Jantzen fra Amerika i midten af tyverne sendte ind over Europa.

Pigen, der springer på hovedet i vandet og som var påsyet venstre side af det lille skørt, borgede i lige så høj

grad for kvaliteten som Kodak-pigen i den blå- og hvidstribede kjole. Badebukser var dengang et næsten ukendt fænomen. Kun de alleryngste iførte sig disse.

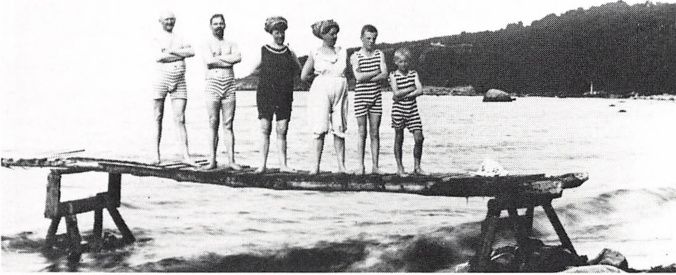
Måske vil min fortrolighed med livet bag klitterne fra det for længst nedlagte Friises Pensionat til de yderste stormomsuste villaer på kysten, hvor der nærmest boede en art vikinger, nok undre én og anden. Men jeg har kendt begge kategorier, og erindringer om barndommens lyse somre sidder dybt i os alle. I et af de store huse boede en klassekammerat. Det var gæstfri folk, så døren stod altid åben. Vi listede gennem haven forbi hans farmor, som havde for vane at sove til middag i den skyggefulde have. Et hus der duftede af sol og sommer. Vi sad i den store veranda, læste i Familie-Journalen og spiste honningmadder og så i den kikkert på trefoden, der var så stærk i styrke, at den ligesom trak Kullen ind i stuen. Vi spillede på rejsegrammofon og drømte om de piger, som hans ældre brødre dansede med på Trouville.

Men en dag blev huset solgt. Måske er det nu børnehjem eller svagbørnsskoloni, for huset var meget stort. Langt større end min tantes og onkels. Et hus, der lugtede af tjæret træværk, og hvor den hvidskurede trappe knirkede, når man skulle op på altanen under det store tagudhæng for at se over mod Kullens bugtede ryg. Et hus gennem hvis åbentstående halvdør man kunne høre klaverets sprøde toner, når man gik ude på vejen. Langt ude på grunden stod min onkel og savede brænde. En fredfyldt syssel som synes at have en særlig tiltrækning på intellektuelle folk. Men efter frokost skulle man ikke opsøge dem. I en hængesøjle, ophængt mellem to birketræer, sov min tante. Hendes mand sad oppe på verandaen og puslede med svære juridiske problemer. Men han længtes nok efter saven mellem klitroserne.

Vi havde ingen hus langs kysten. Som mange andre klarede vi os med be-

Det var her, vi gik, når vi skulle se solen gå ned derude på molen. Det gamle hyggelige badehotel blev i 1934 revet ned og erstattet af Ole Falkentorps grønne luksushotel. Men ærlig talt, det er det gamle, vi tænker tilbage på, når vi famlende dansede tango med de solbrune sommerpiger til Edsbergs orkester.

Badeløver og ditto nymfer anno 1915-20. Et af billederne (det med de kække sportstrænede herrer) må være taget syd for havnen. Der var plantagen med myrer i badekåben og sten i strandkanten, så broen ud til lidt dybere vand har været en behagelighed. Striber synes at have været den store mode det år, og der er ikke meget synligt for nyfigne blikke. Samtlige fotos: Det kgl. Biblioteks billedsamling.

skedne lejemaal. 200 kroner for en hel sommer i lejet. Plads var der nok af, for familien flyttede over i et mindre hus, som lå i baghaven. Pludselig sad vi i de fremmede omgivelser med billeder af familiens medlemmer på bordet. Diskret lagde min mor lysedugen lidt anderledes på det blankpolerede bord og rettede på de billeder, som altid var de samme. På vagt for Danmark, Kong Christian på den hvide hest, der rider ind i det gamle land, og den lille engleagtige pige, der har lagt sig på knæ foran sin seng for at bede sin aftenbøn. Men hvor var der rent. Sandalerne hang klæbende fast i de nyferniserede gulve. Min mor besteg sin høje cykel og kørte op til markerne bag doktor Bränniches klinik, og hun vendte hjem med kurven fuld af markblomster, som hun stillede på bordet med billederne af alle de fremmede mennesker. I køkkenet hang de klisterede fluefangere ned fra loftet, og der stod tykmælksskåle i vinduet. Ude i baghaven havde de hvide kaniner med røde øjne i små trange bure, og vi fodrede dem med fandens mælkebøtter og

gøs, når vi fandt et blodigt afskåret hoved ude i fiskerens skraldebøtte. Hvor kunne man gøre det?

Senere forlod vi lejet, vi avancerede til baglandet og lejede os ind på en af Hornebys bondegårde. Duften af stegte rødspætter var blevet erstattet af lugten fra kostalden. De hvide kaminer af summende fluer. Vi flyttede køerne på lucernemarken og red på de røde Frederiksborgheste, når hølæsset stod derude og ventede på at blive kørt ind. Vi så, hvordan gårdmanden gemte den store flaske med hvidtøl inde i høstakken, og han gravede den ud fra det mørke indre, når de tog madpakkerne frem. Hans kone hed Camilla, og hendes hænder var mørke og grove som læder af at lange høet op til manden, der talte til os oppe fra læsset med en underligt pibende stemme. Vi blev fortrolige med livet på de bondegårde, der for længst er udstykket, og fulgte med karlene ned på stranden om aftenen, når de kørte ned efter tang, og vi så dem bade foran de fine huse. De gik ud i vandet i deres underbukser, og deres kroppe var

hvide som de melsække, de hentede oppe ved møllen ved Havreholm. Kun hænderne og halsen var brændt brune af solen.

Men også vi voksede til og ville danse på kroen som alle de andre. Spisestuen med fluefangeren og de file-rede gardiner, der blev trukket for, når køerne blev trukket til tyrs, byttede plads med den hvide spisesal på Hornbækhus. Langsomt nærmede vi os de rige på Kystvej. Værten, hr. Jonsson, smilede affabelt, når vi gik til bords. Dr. Frederik Poulsen gør lykke hos damerne, der på grund af hans tiltagende døvhed, siger deres utilslørede komplimenter med en sådan styrke, at samtalen forstummer. I den skyggefulde have går den unge Ebbe Rode med faderen Helge. Altid sås de sammen. Kun ikke når det var ved at blive mørkt. Så sad Helge Rode med bogen i hånden, mens Ebbe gik på havnen, og alle pigerne vendte sig om og fnisede af lutter betagelse. Vi så ham og alle de andre, som vi kendte fra »Vore Damer«, danse derinde i den gamle kro. Vi var ved at blive voksne.

Herskab og tjenestefolk på Selsø anno 1817

Af Bernhard Linder

For 150 år siden døde borgfruen på Selsø, Agathe von Qualen Plessen, og siden da har der ikke boet herskab på slottet. I denne artikel belyses livet på herregården i fru Agathes tid – bl. a. med støtte i en beretning om et besøg på Selsø 1817.

»Det var en smuk solklar Dag i September vi rullede op af Alleen, langs med Havegitteret ind over en sirlig brolagt Gaard, hen for den store brede Stentrappe midt for den toetages Rødstens Hovedlænge. Saa snart vi gjorde holdt, stod to Domestikker, en civil, en anden i Livré, for at hjælpe os af, og midt i den aabne Fløjdør præsenterede sig med det mildeste Smil Gehejmeraadindens lille Selskabsdame, Privat-Sekretrice, Hushovmesterinde, kort, hendes Naades Faktotum i et og alt, Frøken Agathe Sinding«.

Sådan indleder en ung pige, Lucie Elise Fich, en beretning om et besøg på Selsø i 1817.

Frøken Sinding var herskabets øverste funktionær. Under hende sorterede husets drift, hvor alt var indrettet på at gøre livet så velbehageligt som muligt for herskabet. I kælderen var køkkenpersonalet fra årle morgengry optaget af i hundredevis af gøremål med henblik på dagens mange serveringer af mad og forfriskninger. Der skulle transporteres madvarer, brænde og vand til køkkenregionerne. Der skulle slagtes, skrælles, syltes, koges og brases. Der skulle siden vaskes op, og det var ikke småting, der

kom ned af porcelæen, service og glas.

Oppe i herskabsgemakkerne var andre tjenende ånder i funktion. Om morgenen skulle masser af varmt vand bæres op til kar og vaskestel i sovegemakkerne, borgfruen skulle assisteres i påklædningen, der skulle støves af rundt om i huset, pudses kobber- og sølvtøj, lappes og stryges, sørges for lys osv. Kort sagt løses en mængde forskellige arbejdsopgaver dagen igennem. Fra omkring 6 morgen, da arbejdsdagen begyndte »downstairs«,

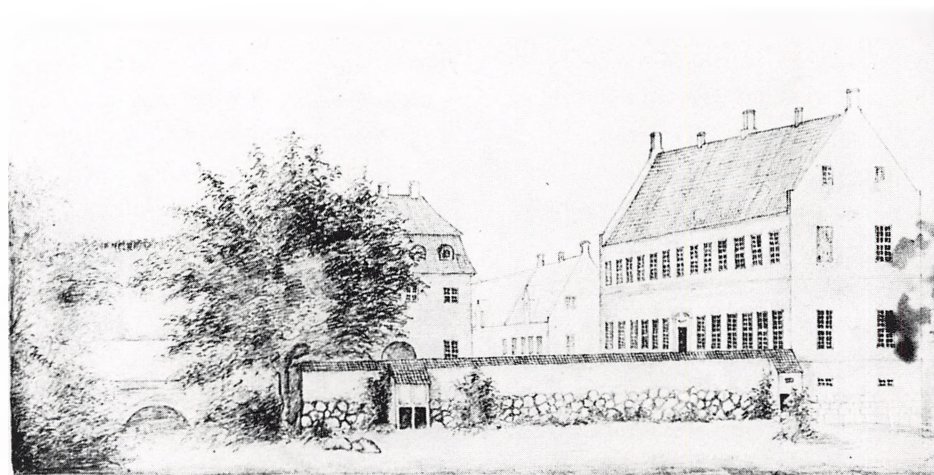
til hen på aftenen, da der blev serveret for herskabet sidste gang.

I sin beretning nævner Lucie Elise Fich af tjenestefolkstaben kun Selsø's hushovmesterinde og de to tjenere, og hun har næppe set andre end dem samt en enkelt kammerjomfru. De almindelige tjenestefolk var nemlig usynlige i det daglige. De sneg sig rundt under hushovmesterindens opsyn og sørgede for at der var rent, at der var frisk vand, at der var lys i kandelabre passende steder natten igennem, at der blev fyret i ovne og kaminer, når det var nødvendigt.

At herskabet normalt ikke så de almindelige tjenestefolk i det daglige, må man formode har givet anledning til udtrykket »tjenende ånder«. For sådan blev de kaldt. Og qua dem var det næsten som at bo i et moderne hus, for dermed var der faktisk automatisk lys, vand og varme. Ja også »automatisk toilet«, for når en af de fornemme folk havde været på pottestol, rejste sig og gik, ja, så kom der et øjeblik efter en tjenende ånd og lagde låg på og forsvandt med potten.

Da borgfruen, Agathe von Qualen Plessen, døde 11. maj 1829, ankom skifteforvalteren for at foretage forseglings- og registreringsforretning. Han gik på slottet i tre dage og noterede alt op af løsøre. Deraf fremgår, at en del af tjenestefolkstaben har boet i

Selsø Slot, tegnet 1856 af Skibby-præstens søn, H. B. Storck – den senere så kendte arkitekturprofessor. I 1857 havde bygningen stået forladt af herskabet i 27 år. Bygningen i baggrunden mellem porthus og slot er den daværende forpagterbolig, som nu er inspektørbolig. I den sydlige ende af bygningen var iøvrigt herskabsstalde.

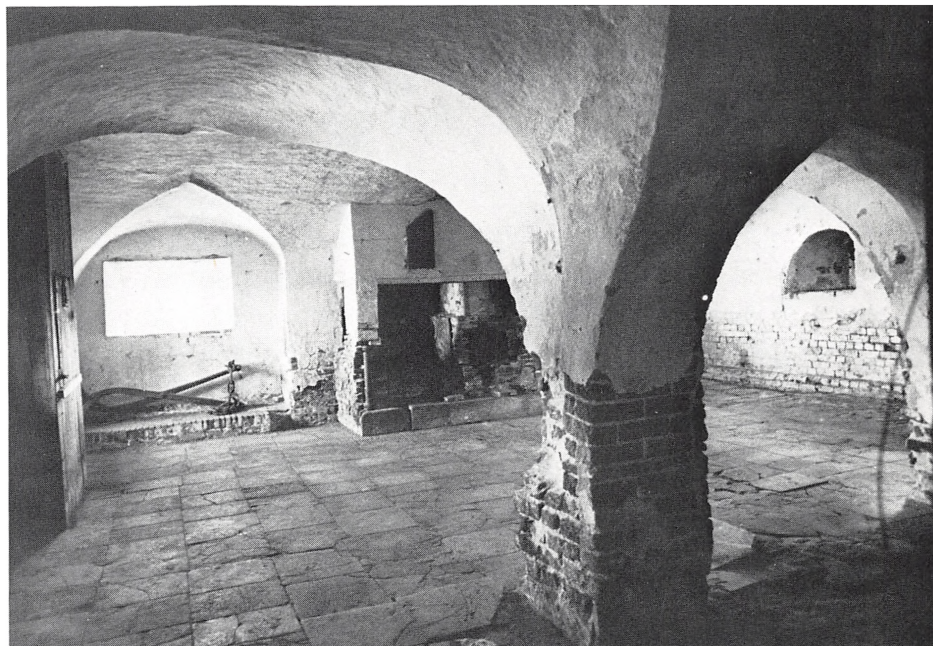

selve hovedbygningen. Bl. a. nævnes, at der i Jomfruens Kammer var et spejl, et bord, tre stole, en udtræks-seng, en ildtang og en skuffe, og i Tjernerens Kammer et spejl, to borde, fire stole, en seng med lærredsomhæng og en standseng. De to domestikker har åbenbart haft fælles værelse. Af andre tjenestefolkrum nævnes »Officerstuen« (hvad det så har været), »Murme-sterens Kammer« (formentlig hug-husmandens rum i kælderen), »Bergs Værelse« (hvad det så er), »Pigernes Kammer« og »Borgerstuen«. Det var nemt at få tjenestefolk, for Selsøs besiddelser strakte vidt. Meget i løn fik tjenestefolkene ikke og behøvede det i og for sig heller ikke, for man fremstil-le selv de fleste af sine fornødenhe-der. Tøj og dragter for eksempel. Mens herskabets dragter blev bestilt hos de fineste skræddere, lavede tje-nestepigerne deres eget tøj fra den rå, ufærdige hør og uld til den færdige dragt. Der blev kartet, spundet, vævet og syet og lavet plantefarver i de ledige stunder. Knapper syede man også – hvis da ikke mændene skar dem ud i ben. Blev der lidt penge til overs kunne de f. eks. investeres i tinknap-per, måske endda sølvknapper.

I dag er det nok en udbredt opfattelse, at de tjenende ånder må have haft det forfærdeligt. Et liv i slid og med kun få glæder, men man kan ikke umiddelbart bruge vort velfærdssamfund som sammenligningsgrundlag. Der gjaldt andre værdinormer den gang.

De store årlige lyspunkter var mid-sommerfesten, høstfesten og julefe-sten, og der var andre lejligheder til munter komsammen. Begivenheder, som man længe kunne glæde sig til og mindes med fryd længe efter. I borge-stuen blev der snakket, fortalt histo-rier og nørklet med husflid – og store glæder lå utvivlsomt i alt det, man fremstillede med egne hænder.

Arbejdsglæde kunne der også være i de daglige gøremål, for de fleste tje-nende ånder havde ganske bestemte arbejdsområder, som ingen blandede

Selsøs kælder køkken med 400 år gamle hvælvinger har ikke ændret udseende siden salig Agathe von Qualen Plessens dage, da der indbyggedes bageovne i den ene side af ildstedet. Det var i dette køkken, der bl. a. blev tilberedt en gedebuk til herskabets bord en septemberdag 1817.

sig i, så længe alt blev passet.

Selv om herskab og tjenestefolk le-vede under samme tag, levede man faktisk i hver sin verden. Og ligesom der var forskel på herskab og tjeneste-folk, var der igen standsforskelle tje-nestefolkene imellem. Finest var de tje-nestefolk, der var i direkte kontakt med herskabet såsom tjenere og her-skabskusk, og pænt rangerede også den, som regerede i køkkenet. Over dem alle svævede husbestyreren, som i tilfældet Selsø 1817 var en dame. Be-troede poster i tilknytning til her-skabshusholdningen var i øvrigt gart-nerens og skyttens.

Et indtryk af livet i et stort her-skabshus som Selsø Slot giver den i indledningen nævnte beretning fra 1817. Forfatteren er en ung Roskil-de-pige, som sammen med sine for-ældre, domprovstens, sin tante bi-spinde Bugge og sin kusine Johanne Bugge, besøgte Selsø 12 år før livet uddøde i det store hus.

Johanne Bugge var født i Skuldelev, mens hendes far var præst dér. Agathe von Qualen Plessen havde stået fadder til hende, og anledningen til Selsø-be-søget var, at »Bispinden ville gøre den gamle Gehejmerraadinde sin Opvart-

ning og præsentere sin Datter Johanne (kaldt Hanne) for hendes naadige Gudmoder«. Og liden Hanne tog ikke tomhændet fra Selsø!

Beretningen er på en gang interes-sant og rørende og her er den i sin helhed:

Mine Forældre havde flere Gange dels gjort Visitter, dels været ind-budne til Gehejmerraadinden, og mine Brødre oftere været bedt derover som gode Dansere til de store Baller, som den gamle Dame af og til gav for de mange unge Gæster, som undertiden var der i Besøg. Det var da i 1817 (Sep-tember) vi en smuk solklar Dag rullede op af Alleen langs med Havgitteret ind over en sirlig brolagt Gaard, hen for den store brede Stentrappel midt for den toetages Rødstens Hovedlæn-ge. Saa snart vi holdt, stod to Dome-stikker, en civil, en anden i Livré, for at hjælpe os af, og midt i den aabne Fløjddør præsenterede sig med det mil-deste Smil Gehejmerraadindens lille Selskabsdame, Privat-Sekretrice, Hushovmesterinde, kort, hendes Naades Faktotum i et og alt, Frøken Agathe Sinding, en lille fin Dame med et særdeles klogt Fysignomi, lidt for-voxen, men saa væver og venlig, at

man næppe lagde Mærke til den lille legemsfejl.

Med særdeles Artighed modtog hun os alle, især dog Bispinden og hendes Datter, som Moder præsenterede, og førte os derpaa ad den brede magelige Trappe op i en lang Korridor i anden Etage. Dens Dekoration forbavsede mig saadan, at jeg nær havde glemt at følge med til det Værelse, hun anviste os. Den var nemlig fra Gulv til Loft betrukken med lutter Kobberstik i den sorte Kunst, som jeg troer den Slags i Streger afrudrede Kobberstik-Maade kaldes, og disse Billeder, som jeg synes var afdelt i tolv Stykker i sorte Trærammer, fremstillede Christi Lidelers Historie i overnaturlig store Figurer. Smukt kan jeg ikke sige det var, dette sorte og hvide Papirsbe-træk, heller ikke var Christus Figuren tiltalende, men det hele havde noget gribende, ualmindeligt ved sig, som strax fængslede mig. Fløjdøren, som den civile Tjener aabnede for os paa vid Gab, førte ind i et stort Gæsteværelse, lyst og smukt, med Udsigt over Gaarden til Haven, møbleret i Roko-ko-Stil. Hvad der især tiltrak mig min Opmærksomhed var et Maleri af en Dame i Legemsstørrelse over Kaminlaagen. Frøken Sinding fortalte mig, at det var Familien Plessens »Ahnfrau« eller Stammoder, og Maleriet, der saa ud som var det malet i Gaar, var flere hundrede Aar gammelt. Ansigtstrækene var just ikke smukke, men meget melankolske og strænge; da jeg ytrede dette, svarede Frøkenen: »Ja, det kan nok være, den ædle Dame havde lidt af begge Dele i sit Sind. Nu staar hun jo dér saa rolig og fredelig om Dagen, men somme vil paastaa, at hun om Natten vandrer om og ser efter, hvorledes alt gaar til her«. Da i det samme Majordomus, som jeg vil kalde den civilklædte Tjener, kom ind med en stor sølvbakke med Chokolade, Vin, fine Smørrebrøder, Kage og Frugt, som han stille og højtideligt satte paa Marmorbordet, vendte hun sig og bad os nyde lidt Forfriskning, hvile os ud efter Rejsen og siden benytte Toilet-

værelset, hvor Kufferterne var sat ind. Hun aabnede Døren til et mindre Værelse og sagde til mig: »Her vil De faa Nattekvarter og kan sove roligt, da Deres Forældre nok vil holde Vagt over den strænge Borgfrue. Nu anbefaler jeg mig hos de andre Gæster. Spi-setiden er omtrent Klokken 4«.

Lidt før fire aabnedes atter begge Fløjdøre, og Majordomus meldte, at hendes Naade udbad sig vor Nærværelse, hvorpaa han ligesom vejvisende vendte sig, gik foran, og vi fulgte ham nu nedad Trappen og atter ad en lang Gang, ved enden af hvilken han igen aabnede begge Fløjdøre, og vi traadte ind i en stor Sal, hvor det første der viste sig, var en lille snehvid, gammel Dame, siddende i en stor Fløjls Lænestol omtrent midt i Salen, med en høj Skammel under Fødderne. Den aldeles hvide Dragt, Sløret, der faldt ned over Nakken, det lille blege Ansigt med Sølvlokkerne mindede mig stærkt om Fru Clara i »Ludlams Hule«. Der var noget aandeagtigt i det hele Syn, at jeg næsten blev bange for at komme hende nærmere. Den gamle Dame rejste sig ikke heller op for at modtage os, kun en sagte Bøjning henimod Døren, som for at vise, at hun saa os komme; men den lille vævre Sinding, som stod ved hendes Side, skyndte sig hen til de Indtrædende, og førte Moder og Tante Bugge, som gik forrest, hen til hendes Naade og sagde præsenterende, idet hun tog den sidstes Haand: »Hendes Naade, Bispinde Bugge fra Trondhjem«. Gehejmraadinden rejste sig lidt, rakte Hænderne ud imod dem, men da de gjorde Mine til at kysse Haanden, fik de hver et let Kys paa Kinden og Anvisning at tage Plads paa to Stole som stod der. Fader fik med en venlig Hovedbøjning tilladelse til at kysse den lille fine Haand, men da Sinding derpaa præsenterede Johanne og mig, fik Guddatteren et Kys paa Panden, medens jeg kun i Frastand gjorde den sirlige Kompliment, M. Villeneuve havde lært mig.

Medens nu hendes Naade med sagte Stemme underholdt sig lidt med de to

Æresdamer, hun havde valgt sig, førte Sinding Fader og os Pigebørn hen til adskillige andre Damer og Herrer, som jeg egentlig først nu opdagede sidde noget afsides i den store Sal. Den første vi kom til, præsenterede hun for Fader som Højesteretsadvokat, Etatsraad Rottbøll, en smuk midaldrende Mand med et par levende Øjne og en høj skaldet Pande, ligesom Fader. Ved siden af ham stod hans Frue og en gift og to ugifte Døtre, som alle paa en beleven Maade kom os i Møde, saa det stive Ceremoniel strax forsvandt, men Hanne satte sit sure Ansigt op og forblev tavs.

Præcis som Taarnuret slog 4, aabnedes to Fløjdøre paa samme Side som Indgangsdøren, og Majordomus meldte, at der var anrettet. Øjeblikkelig hoppede Sinding fra os hen til Gehejmraadinden, hjalp hende op af Stolen og bød hende Armen. Idet de kom til os andre, hilste hendes Naade hen til Herrerne og bad dem tage Damer. Først nu, da hun saaledes langsomt gik forbi os, kunde jeg rigtig se den lille spinkle Figur og det blege, udtærede Ansigt, der just ikke saa strængt ud, men gennemfuret af bekæmpet Sorg. Ak ja, for os Roskildensere var det bekendt, hvad den vistnok meget adelsstolte, men just derfor des ulykkeligere og dog altid værdige gamle Dame, havde lidt ved sin fortabte og dybt sunkne eneste Søn, da han ægtede Otto Slagters Datter og førte hende ind som sin Hustru paa Herresædet Lindholm, som Moderen havde maattet overlade til ham, da hun ikke længere kunde omgaaes ham eller taale at se den raa, og vilde forsvirrede Drukkenbolt, som nu kun fandt sin Glæde i Omgang med Mennesker af de raaeste Slags. Otto Slagter var en bekendt, men rig Slagter i Roskilde, som handlede med næsten alle de bedre Familier i Byen. Hans Datter var, saavidt jeg ved, Opvartningspige i »Prindsen«, da Hr. Kaptajn og Kammerjunker Scheel Plessen blev forliebt i hende, sendte hende til Kjøbenhavn, lod hende lære at klimpre lidt på Kla-

ver, og ægtede hende saa uden at tage Hensyn til Moderens krænkedes Følelser (vel især omtrent af samme Grund som en højere staaende Person gjorde ... til sin Gemalinde), fordi hun var godt skikket til at more sig ved hans Orgier og opvarte hans Svirebrødre. Spillefugle kom for at trække ham op i Hasardspil eller for at svire med de væmmeligste Orgier, som gerne endtes med hans Yndlingsfor-nøjelse: »at kvæle en Kat«, d. v. s. tømme en Flaske Gammelrom i et Drag, og blive liggende paa Gulvet og sove Rusen ud. Stakkels Moder, alt det vidste hun og kunne ikke ændre det, hvad maatte hun ikke have lidt! Men nu kom vi da tilbords. De ældre Damer fik Herrer. Etatsraaden bød Tante Armen, Fader Etatsraadinden, saa var der en Godsinspektør, der tog Moder og den unge Fru Rottbøll, og hendes Mand, der tillige var hendes Fætter, tog Hanne tilbords; men de to Frøkner og jeg gik med Sinding, som kom løbende tilbage og tog os ind med, da hun saa, at vi stod og trippede paa Dørtærsklen. Samtalen gik ret flinkt blandt de ældre, vi unge sad heller ikke tavse, men forresten passerede intet mærkeligt ved Taflet, det skulde da være, at da det, som vi antog for Dyresteg, kom ind paa det blanke Fad, stak en Dusk sort Krøllet Uld af Halen frem ombundet med Papir og røde Baand, og vi fik nu at vide, at det var en ung Gedebuk, som var fedet for at prøve, om Kødet var godt som et Daadys, men det var det ikke, det var mere grovt og trevlet og lignede Oxekød. Strax efter Taflet trak Gehejme-raadinden sig tilbage i sine indre Værelser. Vi kom tilbage til Salen, fik Kaffe og havde et par Timer til Disposition, som gik livligt. Den unge Fru Rottbøll spillede godt Piano, og jeg havde stor Nydelse af med Fader og med hans Forklaring at bese de mageløse Væggemalerier, mageløse, tør jeg nok kalde dem, thi det var egentlig disse sjældne Kunstværker, der gav Herresædet sit antikke Værd. Jeg har dog besøgt adskillige Herregaarde og

Atmosfæren fra Selsø for et par århundreder siden er genskabt i dette billede.

Slotte i mine Dage, men aldrig truffen nogen lignende. Desværre har jeg for-glemmt at spørge om Mesterens Navn. Medens jeg gik omkring og besaa disse Malerier, havde jeg dog lagt Mærke til at Sinding kom ind og hentede Hanne ind til Gehejmeraadinden; hun blev derinde et Kvarters Tid, saa kom hun tilbage med et glædestraalende Ansigt og en rød Saffians Smykkeæske i Haanden, som indeholdt et kostbart Halsbaand af Mosaik og Guldkæder, som den gamle Dame havde skænket sin Guddatter, og Tante var vist i det mindste lige saa lykkelig derover som

Hanne selv. Kort efter kom Gehejme-raadinden ind igen og blev hos Selska-bet hele Aftenen. Der blev musiceret og konverseret, tilsidst beværtet med The, Smørrebrød og Kager, lidt efter Kl. 10 bad hun Godnat og saa gik hver til sit, og jeg tror ikke, Kamin-Fruen forstyrrede nogen i deres søvn den Nat. Om den næste Dag ved jeg ej meget at fortælle, vi tog en ærbødig og venlig Afsked med den elskværdige gamle Borgfrue og det behagelige Sel-skab, saa steg vi tilvogns og rullede tilfredse med Besøget og vel til Mode hjem til vor gamle Provstegaard.

Romantiske Nødebo

Af Niels Richter-Friis

Der var en gang . . . ingen moderne parcelhuse, heller ikke i Nødebo. Det er midten af forrige århundrede, den efterfølgende beskrivelse koncentrerer sig om; med tilknytning til et dejligt maleri, som her reproduceres for første gang.

Kun ganske få steder i Nordsjælland har naturen i den grad været gavmild, så tilfældigt er det ikke, at ordensbrødrene fra Esrum Kloster for godt 900 år siden byggede deres lille kampestenskirke netop her. Nødebo Kirke var munkenes allerførste besiddelse ved Esrum Sø. De havde sans for skønhed, munkene; de kunne vælge og vrage, og valgte altså Nødebo. I dag er det ikke et spørgsmål om at vælge og vrage, men derimod om overhovedet at finde sig en lille plet i det snart helt udbyggede Nødebo, hvor Esrum Sø og Grib Skov dog lykkeligvis sætter en grænse for væksten hele vejen rundt, ligesom man på en ø må holde op, når man når til vandkanten.

Stadig ligger den smukke kirke der, højt til vejrs, som et centrum i hele paradiset. Også den er noget ganske særligt; det er nemlig Nordsjællands ældste kirke.

Munkene er det også, der i Esrum Klosters brevbog i 1228 for første gang skriver om »Notaboda«. Ikke før end i 1497 dukker stavemåden: »Nødebo« op, ligeledes i klosterets brevbog.

Uvist af hvilken årsag stavede man i forrige århundrede navnet med to d'er, og den dag i dag kalder kroen sig Nøddebo Kro. Men der skal kun et enkelt d i Nødebo, for man kender ikke et eneste eksempel på, at munkene har stavet navnet med to d'er. Ganske vist tog man det ikke så højt-

deligt med retskrivning på de tider, men navnet har ikke noget med nødder at gøre. »Nød« betød kvæg, og »bod« betød skure, hvor kvæget kunne søge tilflugt. Kalveboderne i København har tilsvarende betydning; tro det, hvem som vil – for hvor ulige vanskeligere er det ikke i fantasien at forestille sig kvæget søge ly ved Kalvebod Brygges betonmassiv, end oppe i den nordsjællandske oase mellem Esrum Sø og Grib Skov.

Vejen går til Nøddebo

Denne verselinie tænder julelys i øjnene på mange; for de fleste har set »Nøddebo Præstegaard«, enten i biografen eller på Folketeatret i København, hvor stykket i Elith Reumerts dramatisering blev opført ved juletid, hvert år fra 1888 til 1972. Det er den mest opførte komedie i København, og Scharlings gamle roman fra 1861 er solgt i over 100.000 eksemplarer.

Imidlertid foregår handlingen, som bekendt, slet ikke i Nødebo, men derimod i Greve Præstegård, mellem Tåstrup og Køge. Stedet skulle være anonymt, og Henrik Scharling valgte *netop* navnet: »Nøddebo«, fordi der den gang *ikke* var nogen præstegård i landsbyen, som var alt for lille til at have sin egen præst; Nødebo Sogn var anneks til Esbønderup, og først i 1903 fik Nødebo sin præstegård.

Nøddebo Kro før branden i 1914. Oprindeligt hed den Vraabæk Gaard.

Udsigt fra Nøddebo Kro ca. 1905. Ak, hvor forandret.

*Ak! saaledes ruller man kun
een gang i sit Liv.*

Nødebo – er det ikke ligesom om, der er noget romantisk ved selve dette navn, eller skyldes det Scharling og den enestående beliggenhed?

En forhenværende Nødeboer, forfatteren Balthasar Bang, som var en fætter til Herman Bangs farfar, kan fortælle os noget herom. Han havde i 1803 besluttet sig til at flytte på landet sammen med sin tilkommende Birgitte, væk fra hovedstadens trængsler. I 1830'erne skrev Bang sin selvbiografi, som indeholder en vidunderlig, stemningsfyldt beskrivelse af Nødebo. Her er den:

»Det var ikke saa let for mig, som det vilde have været for enhver Anden med mine Kaar, at vælge et Opholdssted; thi efter de overspændte Skjønhedsideer, som dengang besjælede mig, var det ikke nok, at Stedet selv var smukt og laae i en skjøn Egn; nei, langt fra; endogsaa Byens Navn maatte have noget særeget idyllisk, som gav en poetisk Klang i mit Øre, ellers havde jeg aldrig beqvemmet mig til at flytte derud for nogen Priis i Verden.

Der blev opgivet mig flere fordelagtige Steder, men blot for et haardt, upoetisk Navns Skyld bleve de alle – saa latterligt det maae lyde for den Fornuftige – forkastede. Endelig underrettede en af mine Venner mig om, at der var et Sted efter mit Ønske at faae i Nøddebo. Ved dette Navn studerede jeg; Nøddebo! gjentog jeg for mig selv; det klinger melodisk. »Nøddebo! ja saaledes maae det hedde; ikke sandt, min B.«, sagde jeg, »i Nøddebo maa man kunne leve lykkeligt.« Nu ilede jeg ud at besee Stedet, og købte det.

Et lille hyggeligt Huus med smaae, lyse, venlige Stuer, liggende paa en Bakke, ganske nærved en skjøn Indsøe, omkranset af store Bøgeskove, hvorfra endogsaa i Baggrunden taarnede sig Bjerge og fra alle Sider de meest idylliske Udsigter; – således

Julestemning i Nødebo. Romantisk ser det ud, når munkenes gamle kampestenkirke er oplyst i julemånedens kulsorte nætter.

idealiserede jeg mig min bolig i min Barndom, og saaledes blev den ogsaa realiseret her ved Bredden af Esromsøe, hvor Kullens blaae Bjerge svævede i Baggrunden som Tordenskyer i det Fjerne.

Jeg indrettede nu Alting saa beqvemt og smagfuldt for min B. som det stod i min Magt her i mit Arcadien, og, efter min gamle Forkjærlighed til Løverdagen, lod jeg mig ogsaa vie en Løverdags den 11te Juni 1803, og efter Vielsen, som blev holdt af min Skriftefader, Provst Bast, paa Alleenberg i

Frederiksbergallee, hvortil min gamle, kjære Svigerfader, Professor Claus Frees Hornemann alene var Vidne, satte min B. og jeg os på vor lille, holsteenske Vogn, om Middagen, i et skjønt Veir, og rullede herud til vor yndige Nøddebo.

Ak! saaledes ruller man kun een gang i sit Liv; den Rullen glemmer jeg aldrig; jeg synes endnu, at jeg ruller og ruller ind i alle Himmeriges Lyksaligheder, naar jeg bare tænker paa den Tid, »og derfor tænker jeg den mangen Gang«.

Klokken 8 om Aftenen kom vi herud. Nei, hvor her dog var fortryllende overalt; hvilken Stilhed, hvilken Rolighed hvilede over hele denne skjønne Natur! Hvilke Følelser gjenstrømmede os ikke, da vi kom ud fra den mørke Skov, og saae den store, lyseblaae Esromsøe ligge udbredt lige for os som et blankt Speil, hvori alle Egnens Omgivelser gjengave deres Skygebilleder, og smilede os saa venligt imøde, Alting aandede kun Fred og Kjærlighed; og dette var min Bryllupsaften! Kirkeklokkerne ringede rundt omkring og tonede veemodsfuldt henover Søen til os fra flere Landsbyer gennem de mørke Skove. De livsglade Lærker sloge deres sidste Aftentriller høit mod den lette Skye,

medens den melancholske Nattergal begyndte sine kjæln Melodier i Buskene; og dette var min Bryllupsaften! Vor lille Have duftede af de skjønneste Blomster, og Arm i Arm gik vi nu omkring med hinanden, fra Blomst til Blomst, fra Træ til Træ, fra Udsigt til Udsigt, og betragtede nysgjerrige hver Gjenstand paa denne lille Plet, som nu for Fremtiden skulde indeslutte vort tilkommende Livs Held og Uheld, Sorger og Glæder, og hvor vi haabede at tilbringe alle vore Dage, og aldrig forlade, førend man engang bar os samlede over paa den lille Kirkegaard, som ligger ligeoverfor vor lille Have, og vinker saa venlig ad den trætte Vandrer med sine kjølige Asketræeskygger.»

Nødebo i 1840'erne

Det var den nuværende præstegård, som den 23-årige Balthasar Bang flyttede ind i på sin bryllupsdag, lørdag den 11. juni 1803. Gården havde han overtaget et par måneder tidligere, nemlig den 18. april, efter skovrider Carsten Bagge, om hvem der fortælles, at han ved en fejltagelse blev dræbt under duel med enkedronning Juliane Maries kammertjener; en vis person havde fornærmet enkedronningen på det groveste, og da hun efter Frederik V's død ikke selv havde magt til at tage affære, blev afstraffelsen overladt til hendes kammertjener, der fejlagtigt havde fået at vide, at skovrideren var den formastelige. Den skæbnesvangre duel foregik på Skov-

riderbakken, nær ved Nødebo Skovskole, som på den tid var skovridergård, og Skovriderbakken siges ligefrem at være opkaldt efter denne makabre begivenhed. Der er imidlertid det mystiske ved historien, at Juliane Marie døde i 1796, medens skovrider Bagge først døde i 1802. Men enke-dronningen, som ellers nok kunne være barsk, nærede stor hengivenhed over for sine tjenestefolk, og måske har hendes kammertjener aflagt salighedsed, hvilket ikke var ualmindeligt på de tider, hvem ved?

Efter dette lille sidespring – for hvis rigtighed, der desværre ikke kan garanteres – tilbage til Balthasar Bang, som med sin elskede Birgitte »rullede« til Nødebo.

Hans romantiske beskrivelse supplerer det maleri, som er afbildet på midtersiderne. Tilsammen danner ord og pensel en fint afstemt helhed om en landlig idyl i 1840'erne. Nu forstår man endnu bedre Bangs romantiske begejstring. I midten, øverst oppe ligger hans elskede hus, altså den senere præstegård.

Det er et dejligt maleri, fordi det fortæller om Nødebo, som der så ud, før parcelhusene holdt deres indtogsmarch. Maleren er ukendt, men det gør ikke noget. Han valgte sit motiv godt, en stille sommerdag ved skovgården til Nødebo Holt. Munkenes gamle kampestenkirke var hvidkalket dengang, men tårnet, som først kom til for godt 200 år siden, havde nogenlunde den samme kulør som nu. Foran kirken, længst til venstre, kan man se gavlen af en udlænge, hvor der var plads til et par køer og grise samt en hest. Møddingen lå lige ved indgangen, som det næsten altid var tilfældet, og et lille stykke længere til højre finder vi vaskeriet. Det er ikke tilfældigt, at vores maler har haft øje for vaskepigerne, der lægger tøj ud på marken, eller blegdammen, som det hed, for motivet var så typisk for Nødebo på den tid.

*Ved Esrum Sø lod vaskepigerne
banken*

Man vaskede og blegede tøj for københavnerne i de dage, og mange hjem i Nødebo var beskæftiget hermed, ligesom tilfældet var i Sørup. Hver 14. dag gik turen til hovedstaden; et vognlæs tøj blev afleveret, og et nyt bragt med tilbage. De vaskede sådan et helt læs ad gangen; det foregik i et stort kar

med kogende bølgeaskelud, sodalud og sæbe. Brænde havde man nok af fra den store skov.

Dernæst skulle tøjet skylles; enten blev det kørt på trillebøre ned til Esrum Sø for at blive skyllet i søens vand, eller også foregik det i vand fra en af de mange kilder. Modsat Sørup var det mest kildevand, der blev anvendt i Nødebo.

Masser af kilder og vandløb var der: »Magdalene Kilde« ved kirken, hvis vand var kendt viden om for sin undergående virkning – »Vraabæk«, som gav navn til Vraabæk Gaard, den senere Nøddebo Kro – samt »Bagbæk«, som vaskepigerne på det store maleri brugte til at skylle tøj i. Hertil kom et stort antal ikke navngivne kilder. Sagn var der knyttet til flere af dem; om Bagbæk sagde man, at den kunne fortrylle, så man aldrig kunne glemme Nødebo og altid ville drømme om at komme tilbage, hvis man havde drukket dens vand.

Samme Bagbæk fik sit vand med de fortryllende egenskaber fra Grib Skov – måske har Mutter Grib forhekset det undervejs. Bækken løb nord om kirken og derefter ligesom »bag« om Nødebo, deraf dens navn. Til brug for vaskeriet havde man opstemmet det lille vandløb, så der var dannet to aflange vandhuller. I disse vandhuller, som var stensatte, skyllede man tøjet; først i det nederste vandhul og dernæst i det øverste –, som på grund af strømretningen havde det reneste vand. Samtidig blev tøjet gnedet og banket for at få luden ud, og til sidst blev det så tørret i fri luft.

På maleriet er det dog noget helt andet, vaskepigerne er i gang med; de lægger tøj til bleg på græsmarken, som

Sådan har der set ud i Nødebo i 1840'erne. Hvor der før var marker, er der nu over alt moderne villabebyggelse. Og hvis maleren, som er ukendt, kunne indtage sin plads i skovbrynet ved Nødebo Holt, ville han intet andet se, end et plankeværk i forgrunden. Det er et stort maleri, over en meter måler det i bredden, og på en vidunderlig måde har det noget at fortælle eftertiden. Skyggerne er ved at blive lange, en varm sommerdag rinder på hæld, og snart forstummer vaskepigerne. Alt ånder fred og idyl; netop sådan, som Balthasar Bang beskriver det – han har kunnet se over til maleren fra sin elskede gård, den senere præstegård, som ligger højt til vejrs i midten af billedet.

I hele sognet, som også omfattede Gadevang, var der på de tider 9 gårde, 12 huse med jord, 31 huse uden jord og ca. 480 indbyggere, hvoraf mange var kulsviere og blegemænd.

af samme årsag blev kaldt for blegmarken eller blegdammen. Om foråret ankom de store ruller af nyvævet hør-lærred, som på denne måde blev gjort hvidt og fint.

Moderne vaskemaskiner og tørretumbler danner en voldsom kontrast til malerens motiv, og Nødebo tjener nu hovedstaden på helt andre måder. Men engang var der marker overalt, og vaskepigerens banken genlød ved søen i stedet for de hårde hvidevarers roterende støj.

Også en helt anden næringsvej lader sig ane på maleriet, nemlig en fiskedam ved huset til højre. Borgmester Dam hed den, og den fik sit vand fra den tidligere omtalte Bagbæk. Derfor har der jo nok ikke været fisk i dammen, efter vaskepigerne begyndte at skylle deres tøj. Men før den tid er det temmelig sikkert brasen, der har svømmet i dens vand, for det var en meget populær fisk i datidens kongelige fiskedamme.

Senere blev stemmeværket fjernet,

Ved Esrum Sø lød vaskepigerens banken: »klap-klap-klap«, når de bankede tøjet for at få luden ud. Det gamle træsnit viser, hvorledes det gik til; tøjet blev lagt op på en bankeskammel og slået med en banketærskel. Lutter romantik er det dog ikke, for i 1883 var en vaskepiges løn kun ca. 38 kroner halvårligt.

»Ved nytårstide i Nødebo Præstegård«. Denne nytårsaften for 9 år siden kunne Nødebo dog godt have undværet, for præstegårdens udlænge var nær ved at lide samme skæbne som Bakkehuset. Nytårsraketterne har været hårde ved Nødebo gennem årene. Tidligere var der for øvrigt to udlænger; det kan man også se på det store maleri på midtersiderne.

og Borgmester Dam fyldt op med jord. Tre parcelhuse er det monument, som nutiden har valgt at sætte over den gamle dam. Men bagved lå endnu en dam, Sand Dam, som ikke kan ses på maleriet, og som stadig, trods den er tørlagt, er at finde som en markant og endnu ubebygget sænkning i landskabet.

Fiskerhuset til højre på maleriet hed Sofienberg; det blev bygget omkring 1750 af regimentskriver Jacob Lowson og brændte i 1914 sammen med Nødebo Kro. Varmt og knastørt var det, ved pinsetid, og vestenvinden var stærk. Trods den store afstand fængede en gnist fra kroen i fiskerhusets stråtag. Om kroens brand fortælles det i øvrigt, at sprøjten, der stod ved gadekæret i det lille røde sprøjtehus, var så ældgammel og dens slanger så revnede, at det hele endte med, at både kro og sprøjte gik op i luerne – og altså også det lille fiskerhus.

Mange af de andre gamle huse er også væk nu; af de tre huse i baggrun-

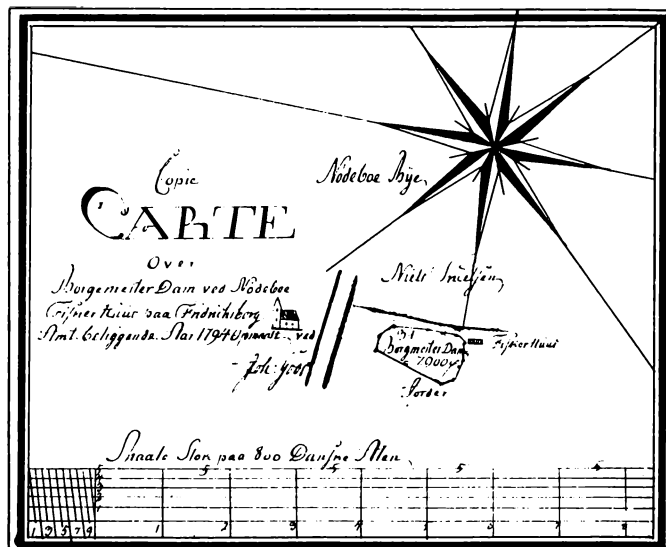
den brændte det venstre for to år siden. Bakkehuset hed det, en nytårssrakket blev dets skæbne. Til gengæld har hundredefold moderne parcelhuse holdt deres indtogsmarch i Nødebo og trampet det meste af fortidens romantik ned for fode.

Gammelt forsvinder, nyt kommer til. Udviklingen iler med stormskridt; alt for hurtigt, ville vores maler have sagt. Hans motiv er forlængst borte, og der er ikke meget ved at male udsigten til et plankeværk eller hente inspiration fra vaskemaskinen i bryggeret.

Også Balthasar Bang ville rynke på næsen, hvis han kunne se Nødebo i dag. Navnets poetiske lyd ville ikke være nok for ham.

Men alt er relativt, og for alle os andre, der kun kan kaste et ufuldstændigt blik ind i fortidens romantik, varer det længe, meget længe, før vi må nøjes med at glæde os over den Bang'ske lyd. Trods alt kan vi stadigvæk sige: »Romantiske Nødebo.« Og det er vi taknemmelige for!

På et lille kort fra 1794 er aftegnet den længst forsvundne Borgmester Dam, som fik sit vand fra Grib Skov gennem et lille vandløb, som hed Bagbæk. Fiskerhuset hed Sofienberg; det er fra ca. 1750 og brændte i 1914 sammen med kroen. Kortet viser også, at hovedvejen gik øst om kirken, modsat nu, hvor den jo går vest om kirken. Matrikeldirektoratet.

Det lille billede til højre viser Bakkehuset, t. som det så ud ca. 1915. Romantisk, ikke sandt. Under bræddetbeklædningen skjuler sig et solidt bindingsværk, og efter sigende var der indvendigt vægpaneler og loftsbeklædning fra det nedrevne Hirschholm Slot. Bakkehuset var et af Nødebos ældste huse, bygget ca. 1800. Fotografiet nedenfor taler sit ubønhørlige sprog; da nytårssraketten ramte stråtaget for to år siden, var der intet at stille op! Gammelt forsvinder, nyt kommer til.

Rejse i min nordsjællandske bondestue

Af Inge Borager Jørgensen

Læsningen af en gammel »rejsebeskrivelse« skabte en uimodståelig trang til at sætte stuen med slægtsmøblerne i relief.

Tøvende har jeg ladet omslaget lukke sig om Xavier de Maistre's ejendommelige lille mesterværk »Rejse i mit kammer«, der udkom i 1794. At dømme efter titlen skulle det kun være en rejse i hans opholdsrum og en beskrivelse af tingene deri og af de væsener, der lejlighedsvis befandt sig i hans nærhed.

Men ved sin filosofi og sin fantasi har han under et tvungent ophold dér spundet disse ting samt Joanetti, »den mest hensynsfulde af tjenere«, og det lille trofaste og forkælede væsen, hunden Rosina, ind i et net af betragtninger og bekendelser, der dog ikke har den fjerneste lighed med vore dages bekendelseslitteratur.

Under mit, af rekonvalescens ligeså tvungne ophold i hjemmet, følte jeg ved læsningen af Xavier's »rejsebeskrivelse« pludselig en uimodståelig trang til at sætte bondestuen med slægtsmøblerne i relief. De samme omstændigheder, hvorunder man arbejder, kan måske bidrage til frembringelse af en beslægtet fantasi.

Når man trækker forhænget til bondestuen fra, fanges man uvilkårligt af de poliske glimt i den lille vildornes øje på broderiet, der nu hænger indrammet ved vinduet. Den er på hastig flugt gennem skoven. Man forstår situationen. Jægeren er ikke at se inden for

broderiets ramme. Den mere kloge narrer åbenbart den mindre kloge.

Det er et meget gammelt håndarbejde i petit point, for herhjemme ophørte vildsvinejagt omkring år 1800.

De få vildsvin, der findes i dag i den Lille Vildmose, er jo indførte og freddede væsener. Broderiet fandt jeg i sin tid i bondeskabets godt skjulte hemmelige rum. Men om det skyldes en af mine formødres travle hænder, ved jeg ikke. Sløret kan ikke løftes.

Gennem de blyndfattede ruder, som vi syntes, vi skyldte stuen, falder lyset nu på det gamle bornholmerur, der i sig selv vist ikke er nogen skønhedsåbenbaring med sin malede urskive og årstal fra midten af det 19.

århundrede, og hvis lidt tunge tone skønhedsmæssigt ikke kan måle sig med mit fynske arvestykke, det hvide rokokours fine sprøde klang. Men jeg elsker det fra vore besøg hos mine bedsteforældre i Tofte, da jeg som lille pige lå trygt under oldemors smukke vævede dynevår i den gamle alkove, ved hvis hovedgærde det dengang stod. Så stærkt er dette vår, at det nu er betræk på vor lille sofa. Dengang forekom livet mig som en evighed, der nu er blevet til nogle få år.

Det gamle urs tik-tak giver mig stadig den samme tryghedsfølelse som dengang, da det endnu ikke var gået op for mig, at mit liv blev kortere med hvert af dem.

Bedstemors huer

Ved siden af bornholmeren hænger nu et par meget personlige prydelser, som havde tilknytning til min bedstemor. Den meget smukke guldnakke, som først hos mig er blevet en vægprydelse. Hun bar den, når vi kom på besøg, selv om det var lang tid siden, at fremstillingen af de såkaldt »klare nakkehuer« var ophørt, og de var gået af mode.

Disse huer blev dog ikke forarbejdet af ejerinden selv, men fremstillingen af dem var en slags hjemmeindustri, drevet af specialister, kaldet huekoner.

Det var et særligt sjællandsk hovedtøj, der blev forarbejdet på Hedeboengen og i Nordsjælland, hvortil denne hue hører.

De nordsjællandske blev anset for at være de smukkeste. Med stor akkuratekse blev de tilvirket med guldtråd lagt tæt over fem nakkefolder samt pailletter grupperet på huens øverste del. De var derfor kostbare, hvorfor det ikke var enhver landbokone beskåret at kunne anskaffe sig et sådant klenodie. Min bedstemor havde også en sølvnakke, som naturligvis var knap så kostbar.

Derimod er navnekludden, som er anbragt i ramme derunder, broderet af hende selv i den sidste halvdel af det

19. århundrede, et håndarbejde, som havde været moderne for unge piger lige siden 1700-tallet, men som, både hvad stof og motiv angår, alt efter tiden var højst varieret. Hendes navneklud var et stramajbroderi i korssting i skønne farver med knap så mange fromme motiver, som man brugte i begyndelsen, men hvor dog den gyldne nøgle til Himmerig forekommer. Opbygningen er meget symmetrisk, men virker samtidig romantisk betonet med blomsterkrans og lyre. Den er kantet med perlesting, og foroven havde hun, som man brugte det, broderet en række bogstaver i mange forskellige farver, som endte med initialet på hendes fæstemands efternavn. Forneden havde hun broderet sit ungpigenavn.

Min oldemor, der var meget dygtig til håndarbejde, har måske haft en finger med i spillet. Så vidt jeg kan forstå, var håndarbejde ikke min bedstemors yndlingsbeskæftigelse. Hendes interesser var mere af intellektuel art. At hun kunne tillade sig at bruge en hel del af sin tid herpå, skyldtes hendes mand, mølleren, der var ligeså varm-hjertet og forstående, som han var fysisk stærk. Hun, der førte en fin pen, brevvekslede med betydende venstremænd, bl. a. Christen Berg. Havde hun levet i tiden efter indførelsen af kvindernes valgret, havde hun sikkert også spillet en stor rolle på Folketingets orale slagmark.

Sine huslige pligter forsømte hun dog på ingen måde og opdrog sine børn fornuftigt. Den ældste søn, den afholdte kommunesekretær N. Th. Nielsen, forfatter til Helsingebogen og post mortem æresborger i Helsing, boede det meste af sin tid på egnen. Hans søn, Alfred Erland Gribsø, var lærer samt forfatter og historiker, og dennes søn, Erik Gribsø, var også forfatter og journalist.

Mine bedsteforældres søn nr. 2, Hans Nielsen, blev stationsforstander ved Statsbanerne, hvor han var meget afholdt af såvel kolleger som egnens befolkning. En overgang var han re-

daktør af Dansk Jernbaneblad og desuden – under pseudonymet H. N. Borager – en hyppig og velset bidragyder til såvel dagspresse som ugepresse.

Datteren Karen, der blev møllerkone på Agersø og mor til en talrig børneflok, helligede sin sparsomme fritid til åndelige sysler og var midtpunkt for en gruppe ligesindede.

På rejsen gennem den grønne stue, et navn, vi har givet den på grund af de gamle møblers smukke blågrønne farve, opdager jeg pludselig, at jeg ser på genstandene derinde med helt andre øjne, end når jeg i min daglige dont omfatter dem som en selvfølgelig helhed. Det er ikke blot udseendet, der tæller, men tingene er også blevet forlenet med en vis dybde.

Billederne på væggen

Jeg krydser nu henover gulvet mod den vestre væg, hvor vi finder G. L. Lahdes litografi efter Eckersbergs maleri »Livjægernes Udfald mod de Engelske i den Classenske Have under Københavns Belejring 31. August 1807«. Det er en fin kunstnerisk udførelse, hvor både soldater og den smukke Classenske Have fremtræder i skønne klare farver ganske som på billedet, vi for nogle år siden så på antikvitethandlernes udstilling på Charlottenborg. Af denne have, som tilhørte J. F. Classen, godsejer og ejer af krudtfabrikken i Frederiksværk, er der mellem husrækkerne desværre nu kun en lille oase tilbage.

De tidligere ejere af det gamle guldene kobberstik ved siden af Eckersbergs billede lader sig desværre ikke efterspore, men iflg. ekspertisen skulle det være af næsten lige så gammel dato som de bygninger, der ses i baggrunden, dvs. fra slutningen af det 17. århundrede.

At kunstneren lader begivenheden foregå i disse middelalderlige omgivelser med borg og vindebro, er dog kun et bevis på hans naivitet og uvidenhed om forhold og byggestil i det gamle Israel på Christi tid, hvad der vel kun

forøger billedets charme. Christus selv er midtpunkt i en scene, der er forløber for det mirakel, der sker, som skrevet står hos Matthæus, kapitel 8. I ærbødig afstand overværer en gruppe mennesker, især kvinder, hovedsmandens bøn til Jesus om at følge med ham og helbrede hans lamme slave.

Christusskikkelsen har her som i nutidens fremstilling ikke noget jødisk fysiognomi, men fremstår som bl. a. hos Rubens og Thorvaldsen som en nordisk type.

Følgende vers, et af fire, som står under billedet, og som ved velvillig bistand fra hollandsk side blev oversat til dansk, giver hele situationen i en nøddeskal.

»Han bønfaller her (Jesus) for sin slave, som bliver helbredt omgående. Og han og hans tro bliver prist af Guds søn.

Ja, om ham bliver der båret vidnesbyrd og dette foran hele folkeskaren, at sådan (tro) endnu ikke var blevet fundet i Israel«.

For den rigtige tilskuers er der anledning til eftertanke.

I en helt anden situation befinder Christus sig på Christen Købkes tegning, jeg som ung fandt i en antikvitetshandel, og i udseende minder om den før omtalte Christus. Men her i Getsemane Have er han ikke Guds undergørende søn, men ligesom nærmere et menneskeligt væsen, der søger sine venners støtte, som han trænger til for at kunne tømme den bitre kalk, der blev ham budt. Helt alene er han, mens hans venner, overvældet af den træthed, der følger af nervøs anspændelse, er faldet i søvn. Alene, som også vor tids geniale kunstner Harald Isenstein så hjerteklemmende udtrykte det i en skulptur over samme emne på Den frie Udstilling for nogle år siden.

Fra dette billede går turen hen til det nordsjællandske interiør på den modsatte væg, som sikkert har frydet mange gammel nordsjællænder, og som endnu den dag i dag griber den tilskuer, der kender til de tildragelser, der ligger til grund for billedet.

Det forestiller en sankthansfest i Tisvilde i året 1858. Litografen A. Th. Kittendorff, der illustrerede Fabricius' Danmarkshistorie, har forfærdiget dette litografi efter maleren Jørgen Sonnes maleri. Denne var jo en mester i at skildre italiensk og dansk folkeliv. Tænk blot på frisen om Thorvaldsens Museum, som i virkeligheden er ét stort folkelivsbillede malet i anledning af Thorvaldsens hjemkomst fra Rom.

Ved synet af dette sankthansbillede rinder Kingos ord »Sorrige og glæde vandre til hobe« let én i hu, for til venstre i billedet »går ungdom til dans på dit bud Sankte Hans«, som Drachmann senere så smukt udtrykte det i Midsommervisen.

På højre side ses syge og værkbrudne, som vender tilbage efter et ophold ved Skt. Helene Grav og Kilde. Virkningen af vandet fra dette kildevæld har, når man ser på de stadig uundværlige krykker, åbenbart ikke været øjeblikkelig. Men troen på helbredelse forlod ikke de hjemvendende.

Ifølge den lokale tradition er kilden opkaldt efter den svenske helgeninde Helena, hvis lig i året 1194 skal være drevet i land ved Tisvilde, og som ved et uhøvisk ord fra en af dem, der bar hende op ad skrænten, sank i jorden, hvorved en kilde sprang frem. Dens vand betragtedes som undergørende. Helt op i det 19. århundrede holdt den

skik sig, at folk overnattede dér i troen på helbredelse.

At det ikke alene var almuen, der troede på kildens undergørende virkning, ser man af, at selveste Christian IV, en flittig dyrker af Bacchus, ikke kunne tænke sig at foretage en udenlandsrejse uden at medføre en rigelig forsyning af denne efter hans mening uundværlige livseleksir. Han medførte vandet i store kobberkar, han havde ladet lave af sin berømte kunstsmed Caspar Fincke.

Som vederlag for denne medicin nedlagde han 150 rigsdaler i den dertil indrettede kilde-fattigblok, der den dag i dag findes i Tisvilde by, omend flyttet fra den ene side af vejen til den anden. At det også var den »fattige kones skærv«, der blev lagt i blokken, derom vidner bl. a. den toskillingsmønt fra 1772, der blev fundet ved flytningen, og som jeg fik foræret af en mand, som min far og jeg var kommet i snak med dør.

Om Frederik den VII, hvis kontrafej hænger ved siden af kildebilledet, har sat pris på dette livsbevarende vand, er derimod usikkert. Han var mere optaget af filateli og arkæologiske studier i »oplukte høje«. Her ses han i brystbillede og i profil som midaldrende, sorthåret og med moustache, i en prægtig rød uniformsjakke med gyldne epauletter, uden embonpoint og uden

fej, som man ellers før så ham i mange landbohjem.

Man mindes ham også som indirekte årsag til, at »Elverhøj« med sine indlagte folkemelodier blev vort mest nationale skuespil og »Kong Christian« vor foretrukne nationalsang. I anledning af hans formæling med Frederik VI's datter Wilhelmine havde vor store digter Johan Ludvig Heiberg skrevet sit både godt tilskårne og lyrisk skønne skuespil »Elverhøj«, hvortil Kuhlau komponerede musikken.

I ouverturen indgik det pompøse digt »Kong Christian« fra Ewalds synge- og fik her sin endelige musikalske form. Hertil føjede Heiberg et vers, der, ligesom hele stykket, var en hyldest til den danske kongeslægt, personificeret i Christian IV.

En slags vitrine

Jeg tager nu bogstaveligt afstand fra billederne og nærmer mig igen den vestlige væg, hvor vort kønne, meget gamle, vægskab hænger. Det er forsynet med pyntelige ruder, hvorigennem det let kan ses, hvad der er indeni, hvorfor jeg da også bruger det som en slags vitrine. Heri har jeg anbragt min Tisvilde-mønt, fordi den, ligesom skabet, er fra Christian VII's tid.

Af de små kuriositeter, jeg gemmer her, hidrører dog kun de to fra min slægt i Tofte. En yndig kop med koral-lignende kant og hank, den sidste af de seks par kopper, min bedstefar forærede sin unge trolovede. Den var nær blevet kasseret, fordi hanken var gået af. Men jeg fik koppen ordnet. Endvidere et lille etui af skind, næsten helt indtørret, men som blev frisket op efter adskillige behandlinger med godt læderfedt. Indeni er der et gemme til tændstikker og en lille slidt strygeflade. Udvendig er det kantet med en gylden stribe, der omslynger et lyseblåt perlearbejde med en indfældet skotsk jagthund. Der, hvor det lukkes på bagsiden, kan endnu skelnes ordene »pocket-fire« med forgyldte bogstaver. Jeg har grublet lidt over, hvordan etuiet er kommet i mine bedsteforældres besiddelse. Men da jeg kom til at tænke på navnet Bannock, som findes langt tilbage i slægten, og som sikkert hidrører fra egnen Bannockburn (burn = å) vest for Edinburgh, er forbindelsen straks etableret i min fantasi. Men heller ikke over dette kan sløret løftes.

Af skabene holder jeg allermost af det, jeg som ganske lille havde for øje, når vi i Tofte sad bænket ved det lange bord i opholdsstuen. Dets plads var på bænken, som skik og brug var den-

gang. Nu er det i mellemtiden blevet forsynet med træklodser for at kunne stå på gulvet. Ellers er det helt stilrent med matsorte søjler, der flankerer åbningen ind til det »hjemmelige rum«, på hvis lukke der på frodig blomsterbund sirligt står malet årstallet 1824. Ovenpå skabet troner, som i gamle dage, messingspanden, der blev fyldt med mælk, og min fader som dreng bragte ud til folkene på marken. Her findes også to ældgamle malmlysestager fra »tippernes« tid. Min mor arvede begge dele. »fordi«, som min bedstemoder sagde, »så bliver de da skuret og holdt i ære«. Tejn (madkasse), manglebrædtet og manglestokken supplerer de øvrige nyttegenstande.

Slagbænken mangler heller ikke herinde. Gennem flere slægtled brugtes den, når nødvendigt var, som sovested. Men den er efterhånden blevet så skrøbelig af ælde, at det er tvivlsomt, om traditionen bør fortsættes.

Nu falder den gamle bornholmer i slag. Er klokken virkelig blevet så mange? Som rekonvalescent efter min sygdom er jeg, ligesom forfatteren Xavier de Maistre, hvis bog jeg blev inspireret af til min »rejse«, frataget min udgangstilladelse. Nu er min tid blevet inddelt i bestemte »arbejdsperioder« og hvilepauser.

En sådan hvilepause er nu indtrådt!

Hostrup blev aldrig »modepræst«

Af Einar Jacobsen

Fuldvægtig kristen forkynder, men også folketaler, ungdommens glade sanger, komediernes friske formgiver og folkestyreforkæmperen.

Blandt det arvegods, jeg for 18 år siden overtog i forvaltning fra mine forgængere i redaktørstolen på Frederiksborg Amts Avis, var et billede af digterpræsten Jens Christian Hostrup.

Hvor gammelt, det er, ved jeg ikke, men det menes at have hængt på de skiftende redaktørkontorer helt tilbage fra den tid, da politikeren C. Berg var hillerødaner. Da Berg, på opfordring af et halvt hundrede frisindede nordsjællændere, havde sat venstreavisen Frederiksborg Amts Avis i gang – i krig med højreavisen Frederiksborg Amtstidende – flyttede folketingsmanden fra Kolding til Hillerød og tog bolig i »det røde hus« i Helsingørsgade. Dengang en beskeden enetages bygning, som siden fik vokseværk og bredte sig til alle sider, og ud over disse, indtil bladet måtte forlægge sit virke til Milnersvej.

I otte år – fra 1876 til 1884 – var Berg og blad og by tæt sammenknyttet. Den travle folketingsmand og agitator fandt også tid til at være med i byens råd og fik rusket op i megen gammel, kommunal slendrian. Da han blev formand for Folketinget, måtte han flytte til hovedstaden, men i Hillerød-årene var vundet mange venskaber, som varede ved, til Berg lukkede sine øjne – altfor ung!

En af Bergs allerbedste venner var Hostrup, der ved nytår 1863 havde

fået sit hjem i den gamle præstegård, som var næsten en af genboerne til Amtsavisen. De tænkte og følte i samme baner, politikeren og præsten, og efterhånden, som forfatningskampen skærpedes, droges de stærkere mod hinanden.

»Kampen styrker hvert et lem«, skrev Hostrup i en grundlovssang, og 70'ernes kamp mod estrupiatet gav styrke til venskabet mellem Berg og Hostrup. Det gamle billede på redaktørkontoret er et af de mange venskabsbeviser på de to frontkæmperes fællesskab.

Hostrup skrev til afskedsfesten ved Bergs opbrud fra Hillerød en sang, der er bevaret i Højskolesangbogen – dog med udeladelse af et enkelt vers, hvor der direkte taltes om »Estrups åg«.

Selv havde Hostrup taget afsked med Hillerød i 1881, da han følte sit helbred svigte, og var flyttet til Frederiksberg. Men i sine 18 år i Hillerød havde han sat sit stærke præg på egens åndelige og folkelige liv.

Det passede kong Frederik!

Det var ikke i første række som slotskirkens præst, Hostrup fik sin gennemslagskraft. Fortidens vidner mener, han som prædikant ikke blev nogen »modepræst«. Vennen Morten Pontoppidan blev lidt »lang i ansig-

tet«, da han som ung student var taget til Hillerød for at høre Hostrup. Han havde ventet større oratorisk udfoldelse hos forfatteren til bl. a. »Genboerne« og »Eventyr på fodrejsen« – sidstnævnte skrevet, mens Hostrup var huslærer på Kokkedal. Men de, der forstod at lytte til den inderlige undertone i slotspræstens jævne, alvorfulde prædikener, fandt fuldvetig kristen forkyndelse og kilde til menneskelig opbyggelse deri. Men ud over menigheden blev han navnlig kendt som folketaler og forfatter – som ungdommens glade sanger, komediernes friske formgiver og folkestyreforkæmperen. Der begyndte at danne sig myter om Hostrup – bl. a. gennem beretninger om baggrunden for, at kong Frederik den Syvende fik ham flyttet fra Silkeborg til Frederiksborg. Selv har han i sine erindringer givet den rigtige version. Lad os genopfriske den:

I efteråret 1857 havde kongen og grevinde Danner besøgt Silkeborg, og pastor Hostrup skrev en hilsen fra den dengang lille, nye by til majestæten. Fire år senere fik Silkeborg atter kongeligt besøg, og Hostrup blev bedt til middag, sammen med kongen og grevinden, hos byens grundlægger, fabrikant Drewsen. Her fik præsten pålagt det ingenlunde lette hverv at udbringe skålen for grevinde Danner. Som den frisindede mand, Hostrup var, delte han ikke »det bedre borgerskabs« forargelse over den tidligere figurantindes og modehandlerindes ophøjelse til kongens hustru til venstre hånd, men vurderede hende ud fra, at hun var den kvinde, der kunne give en svag konge menneskelig styrke. Dette gav han udtryk for, da han i sin korte tale takkede grevinde Danner for, at hun, ved at gøre kongen lykkelig, afbetalte noget af den gæld, hvori det danske folk stod til ham. Og det passede kongen!

Dagen efter var de kongelige gæster i kirke, men Hostrup ændrede ikke noget i sin prædiken over dagens tekst af den grund.

Sidenhen fortalte kong Frederik

Hostrupbilledet i Frederiksborg Amts Avis' redaktionskontor.

imidlertid selv til et par venner om oplevelsen, og i beretningen fjernede den fantasifulde monark sig temmelig langt fra virkeligheden.

»Jeg sad netop ved frokostbordet hos Drewsen søndag formiddag, da Hostrup kom ind«, fortalte kongen. »Hør Hostrup, sagde jeg, nu skal du minsæl spise frokost med mig!«

Men så sagde han: – Det kan jeg fanden gale mig ikke! Deres majestæt ved jo nok, at jeg om lidt skal prædike for Dem i kirken, og nu skal jeg først derhen for at pynte lidt op . . .! Så gik han, og da jeg kom hen i kirken, havde han endnu travlt med at pynte den. Han for op og ned og hængte guirlander op. Så sagde han til mig: – De kommer fanden gale mig for tidligt, Deres majestæt. Jeg er ikke rigtig færdig endnu, men skal snart blive det! Så

gik han lige op på prædikestolen og prædikede halvanden time, og det var minsæl ypperligt . . .!«.

Sådan gik det visselig *ikke* til! Men sikkert og vist er det, at kongen et par dage efter gudstjenesten, ved en festlighed i nabolaget, kom hen til Hostrup og sagde: – Jeg har moret mig godt over Deres komedier, og nu vil jeg gøre Dem til ridder af Dannebrog. Min kone siger rigtignok, at De helst vil være fri, og at jeg hellere skulle give Dem et bedre embede, men det kan jo også komme. Nu vil jeg spørge *dig*, om du ikke nok vil tage dette kors af din konges hånd? Og så bandt kongen selv ordenen fast i Hostrups knaphul.

Lidt senere fortsatte han: – Jeg har hørt, at De ikke godt tåler klimaet her, så vi må tænke på et andet embede til Dem. Hvad synes De for eksempel om

Frederiksborg?

Hostrup svarede, at dette embede jo ikke var ledigt.

Men det kan det blive, sagde kongen og føjede fortroligt til: – Jeg skal sige Dem, dér har jeg nogen indflydelse.

Sidst i 1862 blev præsteembedet i Hillerød virkelig ledigt. I mellemtiden havde Hostrup, i forbindelse med et nordisk studentermøde, været på besøg i Hillerød og gæstet den stærkt forfaldne præstegård. Han deltog også i et taffel hos kongen, men sagen blev ikke bragt på bane, før embedet var meldt ledigt. Hostrup fik da gennem en påmindelse fra oven bevis for, at kongen stadig ønskede ham til Slotskirken, og så snart, han havde søgt embedet, fik han besked om, at han var kaldet.

Nej tak til kongen!

Glad var slotspræsten også for, at Frederiksborg ikke længere var kongebolig. Han frygtede for, at kong Frederik ellers ville være blevet ham lidt for familiær. Kongen boede nu på Fredensborg, og Hostrup fik hurtigt at mærke, at han stadig var »i kridthuset«. Da majestæten en dag inviterede til taffel på Fredensborg, sagde Hostrup nej tak – han skulle vie et brudepar!

Det kunne en kapellan nok have besørget, men Hostrup benyttede lejligheden til at vise, at han ikke ville stå på pinde for hoffet ved enhver lejlighed, og at han først og fremmest var præst. Kongen blev dog ikke fornærmet, og næste gang, indbydelsen kom, mødte slotspræsten da også op.

Ved den lejlighed opfordrede kongen fru Hostrup til at holde gemalen »til bogen«. Han forklarede nærmere: – Jeg mener – få ham til at skrive nogle flere komedier! Dem kan vi ikke få for mange af . . .

Hjemkommet fra en gudstjeneste i Slotskirken modtog præsteparret indbydelse til samme dag at komme til middag i Præstevangen, hvor kongen havde bygget et hus på den lille ø. Res-

terne af huset, der var muret af kampesten, og indvendig prydet med østersskaller, ses som bekendt endnu.

Foruden køkken og spisesal indeholdt huset et par små værelser.

Kongen modtog sine gæster med en stor grøn filthat på hovedet, og han var i strålende humør, fortalte Hostrup.

– Det var, som om han rent havde lagt kongen tilside og kun følte sig som et lykkeligt menneske, der helt gav sig hen i nydelsen af den smukke dag ude i naturen.

Men i sin lystighed kunne han ikke modstå at fortælle nogle lystige historier fra sit prinseliv, »og det forekom mig, som om, han rigtig godtede sig over, at de stive kavalerer måtte holde gode miner dertil og lade, som om de troede, hvad han fortalte«.

Efter middagen roede selskabet over til »Tyrkeøen«, opkaldt efter en hund. Også damerne fik udleveret medestænger, men kun fru Hostrup fik fangst – en lille aborre.

Det blev sent, før selskabet brød op fra det kongelige gæstebud, men da Hostrup var kommet i seng, dundrede det på døren. En mand stod udenfor med en kurv med store fisk, som kongen havde fanget samme dag.

Samme efterår døde kong Frederik. Hostrup modtog budskabet, da han sad på en vogn for at blive kørt til annekskirken i Nr. Herlev. Det virkede foruroligende på hans sind. Han følte nu, hvad han fik vished for året efter – at Danmark gik tunge tider i møde.

Da, hedder det i Hostrups erindringer, fik jeg en af de musikalske hallucinationer, jeg havde kendt fra min ungdom. Som jeg sad på vognen, hørte jeg pludselig melodien til »Danmark, dejligst vang og vænge«, blæst firmestemt på basuner.

Blev aldrig dus med Nr. Herlev

Menigheden i Nr. Herlev kom Hostrup forøvrigt aldrig i det rette fortrolighedsforhold til. I modsætning til Slotskirken – »her sveder man og lader

sig trykke for at høre mig« – var der ringe kirkegang i landsognet. Det syntes, som om den sløvhed for det højere, som med rationalismen var trængt ind overalt, endnu lå tykt over denne egn, skriver han i sine erindringer.

For at vække interessen forsøgte Hostrup sig med at holde konfirmationsforberedelse også i Nr. Herlev, som derved fik konfirmation for første gang i egen kirke. Men ikke engang den begivenhed kunne fylde kirken, og bagefter lod man præsten vide, at folk hellere ville sende børnene til Hillerød.

Bedre gik det dog, da han arrangerede bibellæsning i sognet. Så blev skolestuerne fyldt – men det fik ingen indvirkning på kirkegangen.

Med Hostrups mellemkomst åbnedes i 1867 en folkehøjskole i Freerslev, men heller ikke for denne, der havde Hostrup som fast taler, lykkedes det at få vakt »de Herlev-bønder«, og efter nogle års forløb måtte den opgives, selv om den i sin sidste tid havde haft så god en mand som Morten Pontopidan til forstander.

Det blev en anden kant af nabolaget, Hostrup skulle få sin menighed til at vokse. Nogle folk fra Højbjerg, der havde »Baunegården« som folkeligt samlingssted og fagligt foregangshjem, havde hørt ham tale ved et gudeligt møde i Gribskov og blev fra den dag hans venner. Søndag efter søndag sad »højbjergerne« under hans prædikestol. De var også medvirkende til, at Hostrup på sin 60 års dag af menighed og vennerne fik foræret et fiskerhus i Espergærde til sommerbolig.

Hostrup-familien holdt meget af Hillerød og deltog med liv og lyst i byens liv, løb om vinteren på skøjter på Slotssøen, og gik i det tidlige forår på anemonejagt i Præstevangen.

En dag mødte Hostrup, da han gik tur med en søn, H. C. Andersen på S-broen ved slottet.

– Ved drengen, hvem jeg er?, spurgte den store digter.

– Det tror jeg ikke, svarede præsten smilende.

– Så sig ham det!

– Det nytter vist ikke. Børn interesserer sig mere for eventyret end for digteren, bemærkede Hostrup.

Andersen tog øjeblikkelig afsked og gik!

I Hillerødårene skrev Hostrup skuespillet »Eva« og mange kendte sange, bl. a. »Høje Nord«, som slotsorganist Joseph Glæser satte melodi til.

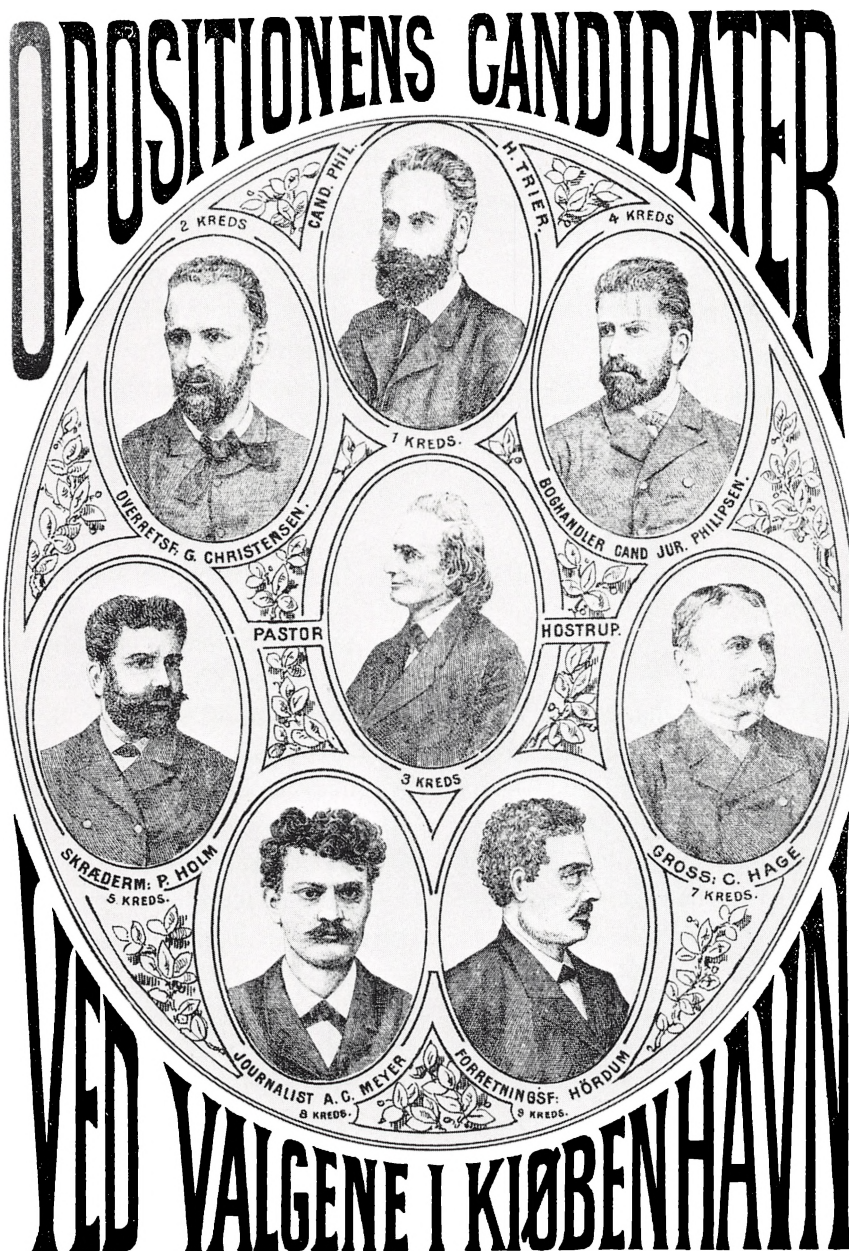
Der levedes et rigt hjemliv i den gamle præstegård, men familien kom også ud for hårde prøvelser. Ægteparret mistede to sønner, en seksårig og en tiårig, med få års mellemrum. Megen sygdom havde ægtefællerne også at kæmpe med, og tabet af Sønderjylland berørte dem begge smerteligt.

Elisabet Hostrup – datter af Carsten Hauch – var det samlende midtpunkt i præstegårdslivet, og hun gik stærkt ind for kvindernes ligeberettigelse. Da en modstander ved lejlighed konfronterede hende med udtalelser af Paulus, sagde hun: – Hvad forstod Paulus sig på det – han var jo pebersvend!

Det vakte en del forargelse i byens borgerskab, da hun – efter at være gået fra dør til dør for at samle underskrifter til en adresse i anledning af, at Rigsdagen behandlede et forslag om kvindens ret til rådighed over, hvad hun selv erhvervede – gik på talerstolen i større forsamlinger for at diskutere med mændene. Men Hostrup stillede sig ved hendes side, når bølgerne gik højt.

»Du ligner et flag, Hostrup!«.

I 1881 havde Hostrup 25 års præstetjubilæum og blev fejret ved en fest, hvor man blandt andet så adskillige borgere, der sjældent kom i kirke. Man følte sig lidt stolt over, at byen havde en så berømt mand som præst. Kort tid efter søgte Hostrup sin afsked på grund af et apoplektisk tilfælde, der havde berøvet ham synet på det ene øje. Han havde et ønske om at prædike et par gange om måneden i Slotskirken, men det lod sig ikke gøre. I stedet prædikede han adskillige gange i Bir-

den 28 Januar 1887.

Et billede fra Hostrups kortvarige tilværelse som politiker. Oppositionens kandidater var delvis en koalition mellem Venstre og Socialdemokratiet. Holm, Hørdum, og A. C. Meyer var socialdemokrater. Hostrup, G. Christensen og Philipsen hørte til Venstre, og Herman Trier var Venstre-løsgænger, med holdning til Socialdemokratiet, medens Hage var frikonservativ. Det gik forøvrigt ikke oppositionens kandidater særlig godt ved dette valg i 1887.

kerød, hvortil en stor del af hans Hille-rød-menighed kom med toget.

Sine sidste leveår tilbragte Hostrup på Frederiksberg. Her kom han til kræfter igen, skrev endnu et par skuespil og mange digte. Han var hyppigt gæst i Bergs hjem, hvor han traf mange af datidens navne inden for politik og digtning.

En dag kom Bjørnstjerne Bjørnson

på besøg. Ved afskeden sagde den store nordmand: – Hvor ser du godt ud, Hostrup – du ligner et flag!

Da Berg blev sat i fængsel på foranledning af Estrups justitsminister, var Hostrup meget oprørt. – Nu har vi ingen Højesteret mere – kun en Højre-ret! sagde han. Hostrup besøgte flittigt Berg i fængslet og var hovedtaler ved kæmpefesten i Marienlysts have,

da Berg blev fejret efter løsladelsen.

Ved folketingsvalget i 1877 lod Hostrup sig stille for Venstre i Københavns 3. kreds, men opnåede ikke valg.

Den sidste tale, Hostrup holdt, var i sensommeren 1892, da sønnen, Helge Hostrup, åbnede Ry Højskole, og det sidste digt, han skrev, var til »Juleroser«:

Jeg har fået en ven for livet,
bedre blev der ingen givet.
Hun har fyldt min vår med blommer
og bragt solskin til min sommer,
var min fælle tro i striden,
er min trøst i skumringstiden.
Alting har hun med mig delt,
hun har gjort mit halvliv helt.

Hostrup døde en novemberdag. Han blev 74 år. Hans hustru levede 11 år længere. Hun fuldendte hans erindringer og samlede hans digte og breve.

Halvtreds år efter, at Hostrup var kommet til Hillerød, blev ved indgangen til slottet rejst en meget smuk mindesten for ham, skabt af Niels Skovgaard i Hostrups ånd, med svævende engel og syngende lærker samt med nogle strofer om vintersæden, skrevet i præstegården:

Grønnes kun, se det er sagen,
leve med og være vågen,
leve kort tid eller længe,
blot vi lyser op i tågen.

Et par tusinde af Hostrups venner overværede afsløringen. Men i dag ser næsten ingen stenen, efter at den så respekt- og tankeløst er flyttet fra sin oprindelige plads, hvor alle på vej til slottet så den, ned til »andemaden« (som Hostrup hadede), og oven i købet vendt om, så den står med ryggen mod gaden.

Det billede af byens berømte præst og folkevækker kan Hillerød ikke være tjent med. Først, når mindstene er flyttet op foran den gamle præstegård, og genforeningsstenen derfra er anbragt i Amtmandshaven ved siden af 9. april-monumentet, er alt på rette plads.

Måtte det ske snart!

Frederiksborgs genopførelse en næsten utrolig bedrift

Af S. Borella-Hansen

Natten til 19. december er det 120 år siden, Christian den Fjerdes slot nedbrændte, men dansk offervilje og dygtige håndværkere sørgede for, at der ikke opstod et nyt Koldinghus.

Natten til 19. december 1859 nedbrændte Christian den Fjerdes prægtige Frederiksborg, og det følte landet over som en lammende sorg, der ikke alene spolerede julen, men opfattedes som en national ulykke.

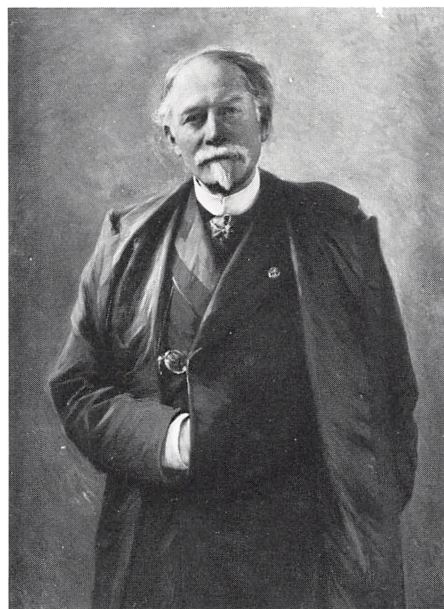
Tilbage stod kun de røgsværtede mure, og ingen, eller kun få, turde tænke den tanke, at de stolte tårne påny skulle spejle sig i Slotssøens grønne vand. Man indstillede sig på, at ruinen ville komme til at henligge som Koldinghus. Det forekom komplet umuligt at genrejse det dejlige bygningsværk – af mange grunde! For hvor fandtes folk, der var en sådan opgave voksen, og hvordan kunne skaffes de uhyre summer, en genrejsning ville kræve? Men da Frederik VII lagde for med en stor sum, spirede håbet, og hurtigt derefter trådte brygger J. C. Jacobsen til. Han foreslog, at slottet skulle blive et nationalhistorisk museum, og samtidig stillede han en million kr. til rådighed.

Så kom der gang i tingene. Aldrig har den danske befolkning været så enig om at løfte i flok, som da det gjaldt genopførelsen af Frederiksborg. Fra alle sider strømmede gaver ind, og et landsomspændende lotteri, hvortil kunstnere og kunsthåndværkere skænkede gevinsterne, indbragte millionbeløb.

Det blev betroet den dygtige og dynamiske, men tillige arrogante og krakilske, arkitekt Meldahl at løse den vældige opgave, og allerede halvandet år efter branden kunne der holdes rejsegilde. Det må betragtes som en næsten utrolig bedrift.

Meldahl var i den heldige situation, at han til sin rådighed havde en række meget dygtige håndværkere, og de ydede hver for sig det bedst tænkelige inden for deres forskellige områder. Murerarbejdet blev overladt til mu-

Manden, der forestod genopbygningen af Frederiksborg, arkitekt, kammerherre F. Meldahl.
Frederiksborgmuseet.

termester Wienberg, tømrerarbejdet til Unmach, og fabrikant Hüttemeier løste arbejdet med genrejsning af tårnenes vanskelige konstruktion på rekordtid. Kobberbeklædningen og blikkenslagerarbejdet udførtes af blikkenslager Hannibal. Snedkerarbejdet overdroges til snedkermester Harald Andersen i Møllestræde. Et af hans sidste arbejder var musikanterstolen i Riddersalen. Den blev udført af snedkermester Chr. Hansens far samt af min svigerfar, Martin Olsen, og dennes bror, Jens Olsen.

De to hadede hinanden

Da genopbygningen af slottet var kommet så langt, at der kunne tænkes på at åbne det for publikum, udnævntes den legendariske kaptajn Hammelef til slotsforvalter, og om hans og Meldahls »samarbejde« er fortalt mange herlige historier. De hadede hinanden af hjertens grund, og hver især gjorde, hvad de kunne, for at ærgre modparten.

Da den unge arkitekt Vilh. Holck i 1884 blev ansat som museumsinspektør, med en gage på 1800 kr. om året, tog han rundt til bestyrelsens medlemmer for at præsentere sig. Først opsøgte han kammerherre Worsaae, som betroede Holck: – Der er én vanskelighed ved embedet, og det er forholdet til slotsforvalter Hammelef, som er en meget vanskelig og stridbar mand!

Den næste Holck besøgte, var »hans stormægtighed«, arkitekten, kammerherre Meldahl. Her fik han denne besked: – Der er én vanskelighed ved Deres stilling, og det er kaptajn Hammelef. Tro ham ikke over en dørtærskel. Han er i enhver henseende upålidelig og ubehagelig!

Mærkeligt nok blev forholdet mellem Holck og Hammelef – efter nogle indledende skærmydsler – dog så godt, at det ligefrem udartede i en slags venskab.

Om sit forhold til Meldahl sagde Hammelef selv: – Gid han må få et

Slotsforvalteren, kaptajn Hammeleff udenfor sin bolig i Kancellihuset på Frederiksborg. Han er her i selskab med – fra venstre oldfrue Marie Lind, Elise Petersen (senere gift med pastor Lange), Marie Lerche (senere gift Wedell-Wedellsborg), Carl Wedell-Wedellsborg og Flemming Lerche (senere gesandt i Finland).

langt liv, for jeg kan ligeså lidt undvære ham, som jeg kan undvære peber og sennep. Han holder mig frisk!

Hammelef havde i alle forhold sine egne meninger, som ofte var ganske barokke. En dag, lige efter at Neptunfontænen var stillet på plads, stod Hammelef og Holck og så fra et vindue på 3. sal i slottet ned over slotsgården. Hammelef bemærkede: – Kan De ikke se, den ligner en stor spyttbakke!

Brygger Jacobsen, som skænkede fontænen, var utrættelig i sin omsorg for det genrejste Frederiksborg, og hans personlige offervilje kendte ingen grænser. Det blev gyldne tider for historiemalerne, der fik ordrer i lange baner på kæmpelærreder, som skulle dække de store, nøgne vægge i salene.

Bryggerens sidste store men besværlige gave

Den sidste store gave, brygger J. C. Jacobsen skænkede Frederiksborg blev klokkespillet til kirketårnet. Forøvrigt kom denne storstilede gave til at volde mere besvær end noget andet i forbindelse med genskabelsen af slottet.

Brygger Jacobsen havde længe systemet med tanken om at skænke et »sangværk« til erstatning for det, der gik tabt ved slottets brand, og i 1885 blev tårnurfabrikant Bertram Larsen anmodet om at udarbejde forslag til et sådant klokkespil, men der skulle gå mange år, før dets salmemelodier lod sig høre over by og park. Ikke før i 1911 kunne værket erklæres for fuldført.

Opgaven havde været næsten uløselig både på grund af den altfor trange plads oppe i tårnet og som følge af vanskelighederne ved at få udført klokkerne i de rette tonarter. De første 28 klokker blev støbt i Luvain i Belgien, og da de kom til Frederiksborg, blev de ophængt i arkaden i den indre slotsgård. Ved hver klokke blev anbragt en mand med en knippel, og de skulle slå løs på deres respektive klokker, medens komponisten Niels W. Gade lyttede til. Den musikkyndige var imidlertid ikke tilfreds og erklærede, at et sådant sangværk aldrig kunne blive andet end »kling-klang«.

Vanskeligheden ved et klokkespil

er, at malmklokker holder for længe på tonen, så efterklngen fra den ene klokke forstyrrer tonen fra den næste, der bliver slået an.

Ustandselig kom det også til rivninger mellem slottets arkitekt, kammerherre Meldahl, og Bertram Larsen om anbringelsen af klokkerne – samt om meget andet – og det endte med, at tårnurfabrikanten gav op, hvorefter han krævede 2000 kr., han havde haft i udlæg. Men Meldahl afviste dette krav, og så gik det hele i stå.

Museumsinspektøren på Frederiksborg Slot tog derefter sagen i egen hånd og forsøgte af skaffe de 2000 kr. Selv havde han 800 kr., og resten lånte han af muremester Kielberg i Hillerød. Da Holck betalte pengene tilbage til Kielberg efter et års forløb, lagde han 4 procent til i rente, hvad muremesteren blev helt betuttet over.

– Jeg plejer skam ikke at få renter af penge, jeg låner ud, sagde muremesteren, som forøvrigt havde etableret sit eget system for ØD. Han havde på en reol i sit kontor ligeså mange cigarkasser, som han havde folk i arbejde,

og svendenes navne var angivet på kasserne. I disse lagde han hver uge et beløb, alt efter den ydede indsats. Når det så blev vinter og arbejdsløshed, kom svendene og sagde: – Mester, vi har ikke mere at putte i kakkelovnen! Eller: – Min kone er syg, og det kniber for os!

– Lad os se, hvad der er i kassen? bemærkede mester. – Jo, der kan godt blive en tier eller to, og så er den endda ikke tom.

Dette var Kielbergs form for ØD, og hans folk nærrede den største hengivenhed for ham. I dag synes man ellers nok, det var skrappe krav, han kunne stille til dem.

Den gamle varmemester Christensen på slottet havde tidligere arbejdet i mange år for Kielberg, og da murermesteren byggede Tisvilde Badehotel, skulle et sjak på fem mand stille hver morgen kl. 4 ude ved Kilden på Rendlæggerbakken.

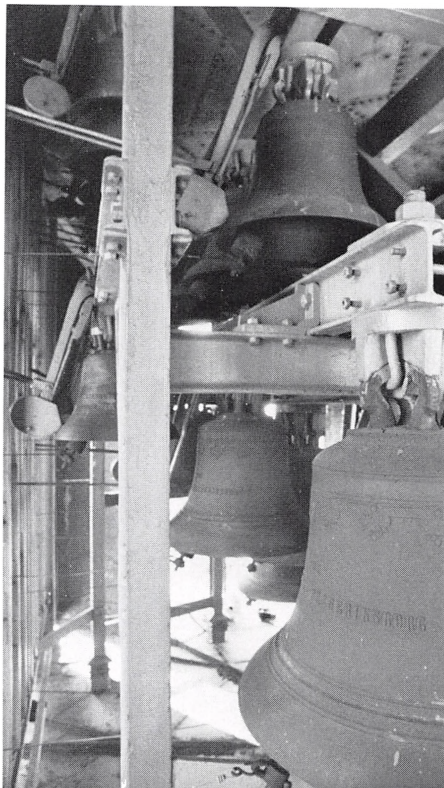
De gik så til Tisvildeleje, arbejdede hele dagen og gik tilbage til Hillerød efter fyraften, har Christensen fortalt mig.

*»Jomfruklokken« er
en stor sjældenhed*

Men det var klokkerne, vi kom bort fra!

Gang på gang blev gjort forsøg på at få dem afstemt, men ikke før, der blev skabt en kontakt til Aalborg Jernstøberi, lykkedes det at få klokkerne til at klinge nogenlunde rent. Støberiets direktør erklærede også, at det at levere en klokke afstemt i en bestemt akkord ikke er en viljesag, men et spørgsmål om held og lykke. Kun yderst sjældent kommer en »jomfruklokke« til verden. En sådan er en klokke, der straks, når den kommer ud af formen, er så ren i tonen, at den ikke skal videre bearbejdes.

Langt om længe kunne »sangværket« tages i brug, og det, Bertram Larsen her havde præsteret, er ofte blevet beundret, selv af udenlandske eksperter.

Klokkespillet i Frederiksborg slotskirkes tårn.

I 1910 blev yderligere installeret et håndklaviatur, så der nu kan spilles langt flere melodier end de seks, den mekaniske valse leverer.

Hver enkelt klokke har indstøbt et lille rim, som digteren Chr. Richardt påtog sig at forme. Det er følgende:

Bjergets Løndom var vor Moder,
men i stærke Flammefloder
fik vor Klokkemalm sin Daab.

Vi og Borgen passe sammen.
Den stod ogsaa op af Flammen,
varsler Danmark Liv og Haab.
Tak, vær du vort første Raab.

Men under Frygt og Nød og Sorg
lyd højt fra Tunger klare:
Vor Gud han er saa fast en Borg,
Han kan os vel bevare.

Jeg vugger i Toner
om Konger og Kroner.

Jeg Minderne fletter
om stolteste Ætter.

Jeg sukker om Buer,
der sprængtes af Luer.

Jeg jubler om Taarne
af Kærlighed baarne.

Jeg vogter hvert Smykke,
hvert sagn-viet Stykke.

Jeg tysser al Klage
om rigere Dage.

Jeg signer hver Tavle
til Stordaad at avle.

Jeg sjunger om Havet,
som Helte har avet.

Jeg hilser på Skoven
og Bonden bag Ploven.

Jeg lover de spæde
al Rosernes Glæde.

Jeg hvisker Farvellet,
hvor Graven er Skellet.

Alle eie vi Salmerøster.
Sang om en Fader, Frelser og Trøster.

Anger vække vi!

Synder dække vi!

Viljen ægge vi!

Tro begære vi!

Haabet bære vi!

Kiærlighed nære vi!

Lovsang ringe vi!

Mørket tvinge vi!

Naade bringe vi!

Bøn bevinge vi!

Selv om det er så som så med tonernes renhed, er det dog en lise at sidde i Indelukket nær ved slottet og lytte til de gammelkendte melodier, der toner ud fra »sangværket« i kirketårnet.

Navne og noter fra det gamle Hornbæk

Af Karl Rønne

Den uofficielle navneskik spænder over et bredt register, fra direkte ondskabsfulde spottenavne, over mere eller mindre godmodige øgenavne, over venlige, eller ligefrem beundrende, tilnavne og til almindeligt karakteriserende kendingsnavne.

For år tilbage – i en uvis fortid – var et kloakarbejde igang her i Hornbæk. En arbejdsmand holdt udgravningen nogenlunde vandfri med en pibende slagpumpe. En anden kom forbi og sagde til ham: »Den pumpe skulle smøres!«, hvortil der blev svaret: »Ja, så ville den nok løve bedre!«. Når denne ordveksling er bevaret i erindringerne, er det fordi, dens tilsyneladende trivialitet dækker over et par lune drillerier, som kun et nærmere lokalkendskab kan gennemskue. For manden, der stod ved pumpen, gik under navnet Smøreren, og han der kom forbi, kaldtes Løven, som altså fik svar på tiltale for sin finte.

Smørernavnet er nu ikke forbeholdt en enkeltperson, men går på en hel slægt. Den første bærer af navnet havde været ansat som smører af maskineriet på Havreholm papirfabrik. Navnet kan dermed tidsfæstes, for afdelingen i Havreholm blev nedlagt 1892, og alligevel kendes og bruges navnet endnu i dag 3-4 generationer senere som uofficiel slægtsbetegnelse.

Smøreren på papirfabrikken havde en datter, Mathilde. Som voksen bar hun det velklingende navn Smøre-kællingen, og et af hendes børn – åbenbart både forkælet og uopdraget – skal en gang have opvartet hende med føl-

gende ordstrøm: Smøre-kælling, du ved da godt, at jeg spiser ikke to-øres-brød!

Mathilde havde en stor børneflokk, som førte smører-navnet videre, bl. a. også en søn, der var meget hidsig og krigerisk i skolen, hvorved han erhvervede sig navnet Russer-Johannes. Børnene kaldtes også efter moderen Mathilderne.

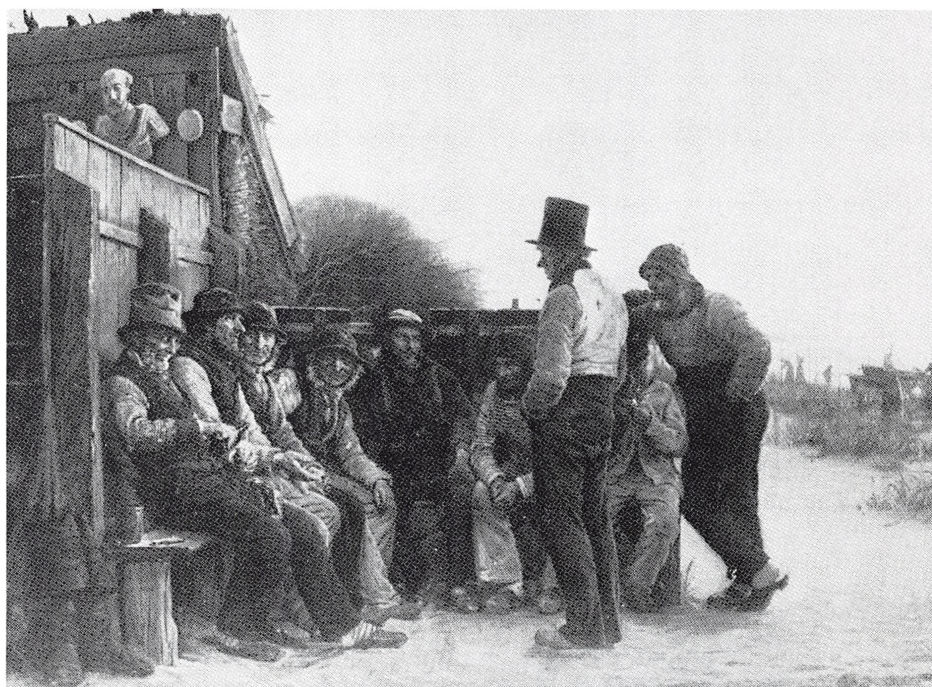
To af Mathilde-søstrene blev gift

med to brødre, Hornbækfiskere, som gik under navnet Hanerne eller Hane-kyllingerne, undertiden kaldtes de også Plymoroxerne (en hønsrace). Men de havde også hver sit særlige navn, Bedstefar og Skipper. De sejlede kutteren Karen.

Hanerne var sønnesønner af Stokkepræsten, og her er vi vist så langt tilbage i tiden, at vi uden at forulempe nogen kan røbe hans navn: Johannes Jensen (f. 1837). Det mærkelige tilnavn tænker man sig, han har erhvervet sig takket være uforbeholdne talegaver ved Stokken, den ærværdige bæk ved stranden, hvor fiskerne samledes til en snak efter endt dagværk.

Dermed er vi inde på Stokken, som Krøyer så levende befolkede på sit maleri fra 1875. De fleste fiskere herpå bærer gamle kendingsnavne. Sidende fra venstre skænker Kristoffer Petersen sig en dram. Han er uden særligt navn, men derefter sidder Hans Nielsen, kaldet Tollerist. Det er en almindeligt kendt omskrivning for artillerist. Navnet stammer fra hans far, Niels Jensen (1789-1853), som i 1820'erne havde været tilknyttet borgervæbningen i Helsingør. Han blev stamfader til en hel Tollerist-slægt,

P. S. Krøyer: Fiskerne ved stokken. 1875. Maleriet findes som reproduktion i mange Hornbæk hjem.

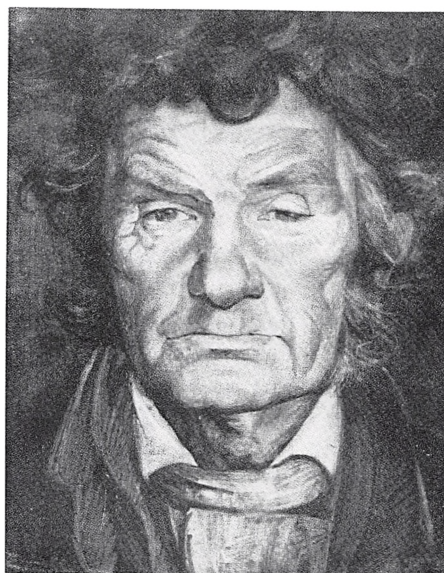

hvoraf endnu op imod vore dage Stine-Tollerist levede i Hornbæk. På stokkebilledet følger så to brødre med kranseskæg, Mogens og Anders Hul, hvis egentlige efternavn var Petersen. Også Hul-navnet er blevet et uofficielt slægtsnavn, der stadigvæk er i brug i Hornbæk. Navnet skal være forsøgt erhvervet som egentligt slægtsnavn, men skal være beskyttet fra England. Det er dog tvivlsomt, om en sådan beskyttelse rækker ud over landegrænserne. Men tilbage til billedet! Efter Hul-erne sidder Søren-Slettebo, også kaldet Møller-Grub af uudgrundelige årsager. Derefter sidder Jens Larsen eller Maagen, og noget skjult Per Svendsen, betegnet Svend til Pers. Stående midtfor ses Jens Svendsen med tilnavnet Kong Haakon og endeligt stående til højre Kristian Korneliusen eller Spillemand efter sin fars erhverv.

Den eneste gårdejer på lejet gik under navnet Femus. Da navnet engang blev anvendt over for ham, førte det til et sagsanlæg, som dog vistnok fandt sin løsning i mindelighed. Hver dag drev Femus sin kvægbesætning opad Havnevej og hovedgaden til Horneby. Hans to døtre hjalp som en selvfølge til i stalden, men den ene ville gerne være lidt fin på det. Hun fik tilnavnet Malke-komtessen. Den anden datter bar det noget uhøviske navn Fise-Ellen, vistnok uden nogen særlig grund, men følsom er denne zünftige navnegivningsskik ikke. Femus' stolthed var dog sønnen Peter, hvis fortrin tidligt og silde fremhævedes om Vor Pitter, og navnet blev hængende på ham.

Det var for resten ikke alene personer, der havde særlige kendingsnavne. Stokkepræstens fiskerbåd hed egentlig »Haabet«, men efter Helgolandslaget i 1864 kaldte han den »Radetzký« efter en østrigsk skruefregat fra slaget. Ligeledes kaldte Peter Andersen (1836-85), Drachmanns Store Bjørn, sin båd »Danmark« for »Schwarzenberg«. Han havde også en sildebåd. Den hed »Spanden«.

Også ting bar navne. Tømrer Julius

Kr. Zahrtmann: Hornbækfisker, 1873. Det karakterfulde ansigt har tydeligt fængslet kunstneren.

Jensen i Saunte havde en bil (en økse), som hans fætter smeden i Hornbæk havde lavet. Den hed Skræp, for »der var så knusendes med skær i den«.

Vor officielle navneskik med fornavn, efterfulgt af et slægtsnavn, er ret ny. Det er såmænd ikke mere end godt 100 år siden, den er trængt rigtigt igennem. Før da gav man børnene efternavn efter faderens fornavn (patronymikon), så en stadig vekslende af efternavnet fandt sted generationerne imellem. Allerede ved en dåbsforordning af 1826 søgte man at komme dette navneskifte til livs, men selv en indskærpsning i 1856 fik først 20-30 år senere fuld virkning. Selvom disse forordninger i høj grad søgte at opmuntre til at bevare gamle tilnavne, gård- og marknavne blandt folk som slægtsnavne, blev dog navneskikken fastlåst i de trivielle sen-navne, som først efterhånden er ved at blive afløst ved navneforandringer, en udvikling som navneloven af 1904 stærkt tilskyndede til.

Da mejerist N. J. Jensen fra Bidstrup i 1889 slog sig ned i Hornbæk og åbnede sin købmandshandel, tog han snart efter navn efter sin fædrengård i hjembyen, Leedgaard. Det blev et udbredt købmandsnavn i Hornbæk, han bar for øvrigt også det mærkelige tilnavn Spark-mig.

Meget ældre er dog slægtsnavnet Pii i Hornbæk. Det eksisterede først kun som tilnavn, der ikke tilførtes kirkebogen. Her benævnes den ældst kendte bærer af navnet blot Ole Pedersen (1739-1818). Han har givet navn til en af de gamle gader på lejet, Ole Piis vej. Blandt de mange bærere af det ejendommelige navn blev Niels Jensen Pii (1810-1908) kendt som fører af skonnerten Søridderen af Helsingør. Man fortalte, tilnavnet skyldtes, at han ved styrmandsksamen havde løst en opgave ved på en særlig behændig måde at udnytte den matematiske størrelse, der betegnes med det græske bogstav pi. Men navnet rækker jo meget længere tilbage. Snarere skal navnet, som i de ældste optegnelser skrives Pie, føres tilbage til hollænderen Peitersen Pie, født 1628. Han blev dansk søofficer og efterlod sig tre børn. Måske er et af dem kommet til Hornbæk?

Store villaer blev i Nordsjælland tit kaldt Slottet. Det gælder bl. a. fabriks-ejerens bolig i Havreholm. I Hornbæk lå også et »slot«, men huset var alt andet end et slot. Navnet udtrykte altså lige det modsatte. Ejeren fik da navnet Slotsmanden, og det gik hen og blev noget af et uofficielt slægtsnavn. En gren af familien har nu erhvervet det som egentligt slægtsnavn.

En gammel fisker – han hed vist Tåse (af tudse) – huskes for følgende bevaringsværdige replik: Så går madammen op i fidtebixen og køver korkflæg (korkstykker, der bærer garnene oppe), og det kalder hun for frikkedunser!

Tilnavne var tit nødvendiggjort ved den udstrakte brug af de meget gængse fornavne. Meget yndet var Peter, og kendt er her fisker og postfører Peter Andersens tilnavn Store Bjørn. Der har været gættet på, at det var opdigtet af Holger Drachmann i hans fortællinger om ham i På sømands tro og love, men givet er det i al fald, at Bjørne-navnet er gammelt i slægten og vedholdende brugt gennem generationer. Peter Pedersen havde tilnavnet Hul

(udtalt med lukket u), så han hed aldrig andet. Der var hele tre samtidig, der hed Peter Jørgensen, forkortet til Peter Jørn, man talte da om Store Peter Jørn, Røde Peter Jørn og Peter Jørn i Horneby eller Brøndgraveren. Hans Peter Andersen, gift med Hanne, hed gerne Per Annes (el. Hannes) Jens. Deres søn hed forresten Erik Tynt. Peter Huddi og Peter Skøjter havde fiskerbåd sammen, men havde helt andre efternavne. Det samme gælder Peter Skræld (druknet 1918) og Peter Trefinger. Kendt også uden for Hornbæk var konservator Peter K. Andersen, men blandt folk på lejet gik han under navnet Peter Tøpperup, måske af Tipperup. Forfatteren Peter Tutein boede fast i Hornbæk og kom meget sammen med den lokale befolkning. Han kaldtes Peter Tusindbind (el. ben?), men da han senere blev mindre produktiv, forandredes det til To-Tre-Bind. Og så må man endelig ikke glemme Vor Pitter!

I en gammel fastelavnsvise sang man i Hornbæk:

*De tvende fjender var kommet i nat,
den ene en hane, den anden en kat,
og ho' det af hanen vi mægtigen tog,
og katten på flugten vi priseligt jog.*
Den handler om de gamle rivaliseringer fiskerlejerne imellem, der tit førte til drabelige slag, altså oprindeligt ud-kæmpet ved fastelavnstide, selvom Drachmanns fortælling »Det store pineslag« henlægger dem til festpladsen ved Hammermølleskoven om pinsen. Hanerne fra sangen vidste alle i Hornbæk, det var villingebækkerne, og Kattene var ålsgårderne. Men i naboerne vidste man, at Rotterne det var hornbækkerne. Så var der også Kineserne, som gillelejeboerne hed, eller de blev foragteligt i Hornbæk kaldt Bønderne dernede. Til gengæld hed så hornbækkerne i Gilleleje ned-sættende Svenskerne. Fra Hornbæk så man også noget ned på beboerne i Saunte, De vilde i Saunte sagde man, og de kendte ikke til god optræden og skik, så da den gamle veteran Gabriel i Saunte var død, vidste man ikke anden

salme at synge liget ud med end »Den-gang jeg drog af sted«. Endelig boede Pandekagerne (udtalt pannekaverne) i lejerne syd for Helsingør.

Det er ikke så kendt, at der mellem digteren Holger Drachmann og hans model til skikkelsen Store Bjørn, nævnt et par gange i det foregående, også eksisterede en vis slægtsforbindelse. Drachmanns fæster var gift med købmand Steen i Fredensborg og deres datter, Drachmanns kusine, Julie, var gift med en fætter til Store Bjørn, lærer Christian Hansen i Tikøb, hvor digteren kom meget.

Under Hornbæks opbygning til basteded omkr. århundredeskiftet fandt mange murere beskæftigelse i byen. Mest om sig skal Jeppe Hansen have været. Han byggede størstedelen af hovedgadens bygninger, efter sigende af materialer fra nedbrudte huse i Helsingør og København. Det var genbrug. Så var der også Den runde Murer fra Frederiksværk. Dårligt udført arbejde kasseredes med ordene »pladder og målbræk«. Han sluttede sæsonen, når der i hans hønsehus var is på hønsevandet. Desuden huskes Grine-murere og Jerusalems murer, der var noget missionsk. Han var far til Tudse-Valde. Måneskins-murere havde sit navn, fordi han arbejdede på de mærkeligste tidspunkter. »Måne-

Fiskerkone ved Hornbæk Havn.

skinsarbejde« var endnu ikke opfundet. Perle-murere havde sit navn, fordi hans kone kaldtes Perle. Mureren Sonja-Petersen hed sådan, fordi han boede i villa Sonja.

Dyre- og fuglenavne var meget anvendt. Foruden Hanerne, Tudse og Løven var der to brødre, som gik under navn af Fuglene. Kristian Ko, eller Koen, var en overgang havnefoged. Krølle-Charles kaldtes også Højen (af høg), og hans familie hed Høgene, men der var også Mågen, Orm, Snogen, Stork, Stær og Albert-Buh (som kobørøl).

Det virvar af tilnavne, som florerede i det gamle Hornbæk, afslører den folkelige fantasi overdådige kreativitet. Gemyse-Carl, grønthandleren, var gift med Gulerutten (af Gudrun). Jahnø med de hvide handsker fulgte den kommunale tjæremaskine. Anton Kaven, Kaj Påskeæg, Den sokkede Hans, Kristian 68, eller blot 68'eren, Pive-Rasmus, Anton Klydders far, Poul Skotte og Axel Sjumby er blot et lille pluk fra buketteren, men som særligt ejendommelige må dog Svend Andersens navn, Bufelæng, nævnes, ligesom Nikolaj, der kaldtes Pensikola, og pøgeskolens lærerinde, der hed Ida-Pampuse (el. Pampuse?).

Denne uofficielle navneskik spænder over et bredt register fra direkte ondsksfulde spottenavne, over mere eller mindre godmodige øgenavne, over venlige eller ligefrem beundrende tilnavne og til almindeligt karakteriserende kendingsnavne. Deres oprindelse fortaber sig oftest i det uvisse, og senere konstruerede forklaringer må tages med forbehold. Mange af disse navne lod sig bruge indbyrdes inden for det afgrænsede miljø, men fremkaldte vrede og aggression, hvis udenforstående overskred disse grænser. En psykologisk mærkværdighed friholdt en hel række personer fra at få hæftet navn på sig, mens andre var belemret, eller beæret, med flere forskellige. Skikken er vel aftaget med urbaniseringen, men der produceres dog endnu navne på lejet.

Det bugter sig i bakke, dal og står med slanke bøge

Af P. Chr. Nielsen

Skønt jordbunden i Rude Skov på ingen måde var egnet til løvtræsdyrkning, blev på dette sted gjort et pionerarbejde, som inspirerede forstmænd i andre egne af landet.

Nord for vejgaflet ved Rudersdal ligger en af Nordsjællands kendte skove, Rude Skov.

Vælger man vejen til Birkerød har man skoven øst for vejen; vælger man Hørsholmvejen kommer man midt gennem skoven. Begge veje kaldes kongeveje, fordi de ligger omtrent, hvor kongens gamle veje til Frederiksborg, Hørsholm, Fredensborg og Kronborg førte op gennem Nordsjælland. Rudersdal var en vigtig station på disse veje. Der var her en kongelig stald hvor man kunne skifte heste. Det gamle navn var da også Rude Stald, et navn, som man bedre forstår end det nuværende, da Rudersdal ligger på toppen af en bakke.

Hvor vejen deler sig, er der rejst en sten til minde om Jean Marmillod, der anlagde vejen til Hørsholm i sidste halvdel af 1700-tallet. Det var en af de nye landveje, anlagt efter fransk mønster; den skærer gennem landskabet efter en ret linie uden at tage hensyn til terrænet. Torben Topsøe-Jensen har beskrevet anlægget af vejen gennem Rude Skov i »Fredensborgvejen«.

Langs Hørsholmvejen kan der på begge sider findes rester af den gamle kongevej, der stammer fra Christian IV's tid. Den var indhegnet med gærder og forsynet med bomme, hvor of-fentlige veje krydsede den, og det var strafbart for menigmand at færdes på den.

Vil man forsøge at følge Christian IV's vej, skal man gå ind i skoven øst for den nuværende landevej umiddelbart nord for det smukke gamle skovløberhus »Rudehus« i sydspidsen af skoven. Lige nord for brændepladsen fører en skovvej ind i bøgeskoven. Vejen er forsænket i forhold til det omgivende terræn, og det er let at følge den på en strækning af ca. 1 km til 18 km

Udsnit af Videnskabernes kort, 1768. En sammenligning med nyere kort viser, at skovudskiftningen i slutningen af 1700 tallet medførte en stor reduktion af skovarealet. Dette gælder også for Rude Skov, således som det fremgår af udskiftningskortet fra 1782 på modstående side.

stenen, hvor den gamle vej krydser landevejen. Her kan man på vestsiden se en indskæring i bakken som spor af den gamle vej. Christian IV's vej blev ført uden om de værste forhindringer, og nord for mosen krydser den igen landevejen, og øst for kan man følge den på en kort strækning. Så skal vi atter over på vestsiden, hvor den gamle vej fører uden om den store bakke, Svinebjerg, for igen at krydse den nuværende vej lidt syd for 19 km stenen. Vejen er let at følge gennem granbevoksningen, idet den her er noget forsænket i forhold til terrænet. Øst for Agersø og nordpå er den nuværende skovvej, Vildtfogedvej, identisk med Christian IV's gamle vej.

Skovudskiftning

Da vore forfædre ryddede skoven for at bruge jorden til landbrug, tog de først fat i de egne, hvor jorden gav gode afgrøder med en rimelig arbejdsindsats. Den vestlige del af Nordsjælland blev tidligt opdyrket, og først senere gik man igang med den østlige del, hvoraf store dele dog ikke lod sig udnytte, fordi terrænet er stærkt kuperet og jordbunden mager. Geel Skov, Rude Skov, Store Dyrehave og Grib Skov står i dette område, og for et par hundrede år siden udgjorde de et næsten sammenhængende skovbælte.

Rude Skov er karakteriseret ved høje stejle bakker og dale, hvor der ofte findes søer og moser. I den nordvestlige del i nærheden af Ebberødgård findes det 91 m høje Maglebjerget, der er Nordsjællands højeste punkt.

Selv om skovene ikke kunne udnyttes til agerbrug, kunne de bruges til græsning, og fra de nærliggende landsbyer og gårde blev husdyrene sendt til skovs for at bjerge føden. Denne brug af Rude Skov fremgår klart af udskiftningskortet fra 1782, der viser: Hvad som af Holte, Sandbjerg, Høsterkøb og Dronninggårds overdreve samt af Ebberødgårds, Lollike- og Skovrød Huses vange til en sluttet skov for hans kongelige Majestæt er indtaget.

På 1782-kortet fremtræder skovens grænser udstukket efter rette linier, og her blev skovgærderne kort efter rejst for at sætte synlige skel mellem skoven og markerne og for at hindre kreaturerne i at trænge ind i skoven. En sammenligning med Videnskabernes Selskabs kort viser, at store skovstrækninger langs grænserne er forsvundet. Disse grænseområder blev udlagt til bønderne som erstatning for den græsningsret, de havde haft i skoven. Efter udskiftningen, der også kaldes skovseparationen, skulle de kongelige skove dyrkes forstmæssigt med henblik på at forsyne landet med

træ. Efter udskiftningen var skovarealet 1075 tdr. land, kun en ubetydelighed større end i vore dage, hvor det er opgjort til 582 ha.

Da kortet blev tegnet, hed skoven endnu ikke Rude Skov. Ruder Skov var navnet på en skovstrækning, som lå mellem nuværende Rude Skov og Bidstrup Hegn, og som blev borthugget. Man overførte navnet på den udskiftede skov, som altså fik nyt navn

Skovseparationskort over Rude Skov, 1782. Kortet viser det område, der skulle indhegnes til kongelig skov = statsskov og drives forstmæssigt, samt de nyanlagte plantager og de mange fiskevande. Matrikelarkivet.

ligesom mange andre nordsjællandske skove. De typiske ny skovnavne kom til at ende på Hegn, som f.eks. Bidstrup Hegn, Tokkekøb Hegn, Teglstrop Hegn.

De ældste plantninger

For at få gennemført en forstmæssig drift af skovene blev der i 1781 udstedt en »Forordning for de kongelige skove og tørvemoser«. Forordningen indeholder udmærkede forskrifter for skovbehandlingen, bl.a. den i forstkredse bekendte sætning om »at følge og understøtte naturen i dens virkninger«. Skovtyveri var udbredt i de dage, og for at komme det til livs blev det forbudt folk at færdes i de kongelige skove, idet dog Jægersborg Dyrehave blev undtaget fra forbudet.

Men hvordan så skoven ud efter ud-

skiftning og indhegning? Ved at betragte 1782-kortet kan vi få noget at vide herom.

Den nordvestlige del var nogenlunde vel bevokset, d.v.s. bestod af bøgeskov, men bortset fra nogle plantager, d.v.s. skovplantninger, der var plantet 1760-80, var den øvrige del af skoven meget slet bevokset og bestod i vid udstrækning af moser og lyngbakker. En del af moserne blev brugt til tørvegravning. Enkelte steder findes signaturer, der viser agerjord. Endnu lever nogle af de træer, der dengang stod i plantagerne. I den nordlige plantage en ægte kastanie tæt ved skovbrynet ud mod Femsølyng. I plantagen øst for Løje Sø findes på Højbjerg en del bøge og ege, bl.a. vintereg, der er rester af en af de berømte plantninger fra den Gram-Langenske Forstordning, 1763-76.

I Kavalerbygningen i Hørsholm boede dengang overforstmester C. H. von Linstow, der var øverste chef for de kongelige skove 1784-1823 (begravet i Folehave Skov), og på Hørsholm Skovdistrikt virkede en af tidens ansatte forstmænd, M. G. Schæffer 1783-1821.

Schæffer var leder af Hørsholm Planteskole, der blev grundlagt i 1787 som statsskovenes centralplanteskole, og han var meget interesseret i at forsøge fremmede træarter, bl.a. nåletræerne, som dengang var nye i dansk skovbrug. Dette medførte, at Rude Skovs mange ubevoksede arealer snart kom under skovkultur, især med nåletræer, og den østlige del af skoven fik mange bevoksninger af gran og fyr.

Endnu vidner adskillige gamle nåletræer, især fyr, der står spredt i den yngre skov, om Schæffers plantninger.

H. C. Ulrich, skovrider 1862-1899, skabte bøgeskov i Rude Skov i samarbejde med forstvidenskaben, repræsenteret ved dr. phil. P. E. Müller, og skovfoged Rasmus Godskesen.

Rasmus Godskesen, skovfoged i Rude Skov 1889-1923, konstruerede plov og harve til bearbejdning af den seje morbund.

Skovrider Ulrichs bøgeskov

I 1865 skete der betydelige ændringer i distriktsindelingen i de nordsjællandske skove. Rude Skov, der hidtil havde hørt til I. Hirschholm skovdistrikt, blev underlagt I. Københavns skovdistrikt, hvor H. C. Ulrich var skovrider 1862-99 (1931 kom Rude Skov igen under Hørsholm distrikt).

Den grusede jordbund i Rude Skov er mere egnet til nåletræ- end til løvtrædyrkning, men i de gamle skovegne var man dengang betænkelig ved at dyrke nåletræ, som man kunne indføre billigt fra udlandet, og som blev plantet herhjemme i stor stil i hede- og klitplantager og på anden mager jord. I 1851 havde man derfor vedtaget, at bøgen skulle have fortrin for de øvrige træarter, hvis jordbunden var af en sådan beskaffenhed, at bøgen kunne trives. Bøgebrænde var et af de produkter fra skoven, som blev bedst betalt.

I Rude Skov var det ikke en let sag at fremelske god bøgeskov, men Ulrich var manden, der kunne klare opgaven. I skoven fandtes en del gammel bøgeskov samt mange bevoksninger af nåleskov, som var plantet i Schæffers tid. De var nu modne til hugst, og det blev Ulrichs opgave at forynge dem, og det skulle altså helst være med bøg.

Det øverste jordlag var mange steder morbund, d.v.s. en sur jord med et kompakt overlæg uden regnorme og muldvarpe, som på bedre jordbund bearbejder det øverste jordlag til muld, der er en gunstig jordbundstilstand for bøgen, såvel når det drejer sig om dens vækst som om evne til at »så sig selv«, altså at frembringe en ny generation af bøgeskov.

Skovrider Ulrich havde selv konstrueret en harve, Ulrichs rulleharve, til bearbejdning af jorden forud for selvsåning af bøg. Morbunden i Rude Skov var imidlertid mange steder for sej til, at rulleharven alene kunne bane vej for den nye bevoksning. Her kom Rasmus Godskesen, der var skovfoged i Rude Skov, 1889-1923, til hjælp med sine opfindelser, nemlig Godske-

Morgenstemning i Ulrichsk bøgeskov nord for Rudehus, P. C. N. fot. 1964.

sens skovplov og -harve, som er kraftige redskaber, der nok skulle få bugt med mortørven. For at modvirke jordens surhed tilførtes betydelige mængder af kalk. De her omtalte redskaber er udstillet i den Store Lade på Jagt- og Skovbrugsmuseet i Hørsholm.

Den rette behandling af skovjorden drøftedes ivrigt med P. E. Müller, der var lærer i skovbrug ved Landbohøjskolen 1873-82, overførster, og altså Ulrichs overordnede, 1882-1911. Samarbejdet mellem Müller, Ulrich og Godskesen førte til en sejr for bøgedyrkningen. At det virkelig lykkedes at mestre bøgeskovens foryngelse blev fastslået i den hyldestartikel, som blev trykt i Tidsskrift for Skovvæsen 1899, da Ulrich tog sin afsked. L. A. Hauch og A. Oppermann, der begge havde været forstelever hos Ulrich, og som dengang var blandt landets førende forstmænd, skrev: »I stedet for tarvelige, gamle bevoksninger på forarmet jord har han således frembragt store strækninger af ypperlig ung bøgeskov, hvor de fleste andre ville have indskrænket sig til at plante rødgran. Der foreligger nu en sikker, gennem erfaring prøvet teknik, og Ulrich har som banebryder på bøgeforyngelsens område, til gavn for vort skovbrug, gjort et arbejde, der vel naturligare

henhørte under et forstligt forsøgsvæsen end under en distriktsbestyrer; selv om intet andet af hans arbejde skulle blive bevaret fra glemsel, har han ved at gennemføre bøgeskovens foryngelse på den udprægede morbund gjort sig fortjent til at mindes så længe der dyrkes bøg i vore skove«.

At det ikke blot er de to tidligere elever, der satte Ulrich højt, har vi et vidnesbyrd om fra hans gravsten på Søllerød Kirkegård. På stenen står bl.a.:

»Denne fremragende og højt fortjente forstmand rejstes dette minde af taknemmelige fagfæller«.

Ulrich havde vist, hvorledes man skulle overvinde de vanskeligheder, som jordbunden kunne frembyde, når man ville dyrke bøg. På ekskursioner til I. Københavns skovdistrikt hentedes forstmænd fra hele landet - ikke mindst de forststuderende - inspiration til at følge hans eksempel. Der kan ikke herske tvivl om, at mange af vore nuværende bøgeskove er blevet til, fordi forstmænd andre steder i landet ville vise, at de også kunne fremelske fuldkomne bøgekulturer.

De bøgeskove, som er blevet til i sidste halvdel af 1800-tallet, er senere blevet plejet med tyndingshugst. Det er dem, vi i vore dage opfatter som den typiske danske bøgeskov.

Rude Skov er målet for mange skovgæster, og det skyldes vel næppe alene dens beliggenhed ved to af Nordsjællands vigtige veje men også skovens terræn og træartsfordeling. Vi finder især bøgeskoven på det mere kupe-rede område, medens nåletræerne særlig vokser på steder, hvor der tidligere har været mose eller eng.

Bøgeskov i alle aldre

Det skal tilføjes, at en del gamle bøgetræer i Rude Skov stammer fra en tid, der ligger langt forud for den »Ulrichske periode«. Ved Maglebjerg står bøge, der nu snart er 250 år. Når vi bestiger Maglebjerg ad den gamle kørevej, skal vi tænke på Sophie Magdalene, Christian IV's dronning, der 1730-1770 besad Hørsholm, hvortil Rude Skov hørte. Det er på hendes tid, man fik opført den jordvold, der findes ved bjergets fod, og som skulle beskytte ungskovens mod kreaturerens bid. Om Maglebjerg og vejen til dets top kan vi læse i »Danske Atlas«, 1763: »Et lidet lystigt og med ung skov bevokset bjerg, hvis underdel er knapt en fjerdingvej i omkreds, men rejser sig dog så højt fra alle sider, at det giver på toppen en udsigt af fem mile og derfor undertiden er besøgt af de kongelige herskaber, der med flid har ladet gøre en vej derop«. De gamle bøge har snart nået deres aldersgrænse, og de spærrer for udsigten.

Omkring Maglebjerg, der er et besøg værd, og som lettest nås fra Ebberødgård, findes Ulrichske bøgebekvoksninger, som i kraft af deres udstrækning er noget af et særsyn i de danske skove.

Også efter skovrider Ulrich er der frembragt betydelige arealer med ung bøgeskov. I Rude Skov kan man således studere bøgen i alle alderstrin, fra de yngste til de ældste. Som »biprodukt« har bøgeskoven sit anemoneflor; dog, det må indrømmes, at skovbunden en del steder er mørklædt, og på disse steder forsvinder anemonerne.

Landskabet med bakker, dale, søer og moser er skabt af istidens bræer, smeltvandstrømninger og dødisklumper. Terrænet har givet rige muligheder for at skabe fiskevande, således som det tydeligt ses af 1782-kortet.

Ferskvandsfiskeriet

Ferskvandsfiskeriet var en af Hørsholm Gods' herligheder, og i 1752 kunne man opregne ialt 84 søer og damme, der hørte til godset. Nogle af de vigtigste fiskevande lå i Rude Skov. Allerede Christian IV forbeholdt sig fiskeriet i søerne på godset, og blandt disse nævnes Ebberød Sø og Skovrød Sø, og han ansatte en fiskemester.

Efter Svenskekrigene overlod Frederik III i 1660 Ebberødgård til biskop Hans Svane, der indrettede såvel fiskedamme som mølledamme i Rude Skov. I 1707 kom gården igen i kronens eje, og i en i den anledning opta-

gen beskrivelse opregnes en besætning på 28.700 karper og 14.800 karuder i Ebberødgårds 35 søer og damme, hvoraf dog ikke alle lå i skoven. På kortet fra 1782 kan man tælle 19. Omkring Ny Stubbe Sø omtrent midt i skoven ses betydelige arealer med signaturer for ager. Det største hedder endnu Fiskerbakken, og her havde fiskeren sit hus og landbrug. Fiskeren var underordnet en fiskemester, der boede i Hørsholm.

Fiskevandet i Rude Skov bestod dels af de naturlige søer som Agersø og Løjesø, og dels i de kunstige søer eller damme, der var skabt ved opdæmning. De vigtigste af sidstnævnte var Stubbe Dam, Ebberød Dam og Skovrød Dam. Sidstnævnte var fælles for to vigtige systemer af fiskevande, og den havde sit afløb gennem Dumpedal til Furesøen.

Det nordlige system kom fra Femsølyng, hvor et par damme gennem en

Forbindelseskanalen mellem Ebberød og Skovrød søer. Vandet ledes nu gennem en rørledning, der ligger under grøftebunden. P. C. N. fot. 1963.

Christian IV's kongevej, hvor den fører ind i skoven nord for Rudehus, P. C. N. fot. 1967.

dyb grøft stod i forbindelse med den nu udtørrede Svens Dam, som havde sit afløb gennem Ebberød Dam, der også er udtørret - vejen mellem de to damme løber på den gamle dæmning. Ved en meget dyb grøft står Ebberød Dam i forbindelse med Skovrød Dam. Her løber vandet nu i rør, der ligger under den nuværende grøftebund.

Det sydlige system går fra Løjesø i den vestlige del af skoven gennem Milepælsmosen ved Hørsholmvejen videre gennem Stubbe Dam langs Skårekilde, der var opdæmnet, og herfra til Skovrød Dam.

Ferskvandsfisk stod højt i kurs, og fiskeriet hørte til et gods' herligheder ligesom jagten. Man skelnede mellem herrefisk: karper, karudser, brasen og gedder, og de øvrige fiskearter, der kaldtes spisefisk. Karper og karudser var genstand for kunstigt opdræt. Deres vej fra æg til grydeklar størrelse varede ca. 5 år og gik fra legedam over yngledam, strækkedam og sættedam

til spisedam. For let at klare overførslen fra den ene dam til den anden, lukkede man vandet ud af dammene, medens indfangning fandt sted. Det kunne også være praktisk, ja nødvendigt, hvis der optrådte sygdomme, at tømme dammene ved at fjerne »grundproppen« eller stigbordet.

Der var et stort arbejde forbundet med fiskeriet, og fiskemestre og fiskere fik hoveripligtige bønder til hjælp. I de større fiskevande foregik fiskeriet især ved våddragnin. »Om ferskvandsfiskeriet i Nordsjælland omkring år 1700« kan man læse i K. C. Rockstrohs afhandling i »Fra Frederiksborg Amt«, 1913. Han kommer ikke ind på forholdene på Hørsholm Gods, som er behandlet af Chr. Christensen i »Hørsholms Historie«, 1879.

På 1782-kortet ser vi tydeligt fiskevandene, men på det tidspunkt var interessen for ferskvandsfiskeriet dalende. I begyndelsen af 1790'erne bortsolgte eller bortforpagtede Rente-

Gennembrudt fiskedamsdæmning ved Skårekilde. P. C. N. fot. 1963.

kammeret fiskeriet. I Rude Skov blev en del dæmninger gennembrudt, og vandstanden sænkedes ved grøftegravning; mange af de fordums damme og søer blev til enge. Engene gav indtægter til skovkassen i form af afgifter for det hø, der kunne høstes. Senere er mange af engene tilplantet med skovtræer, især gran.

1868-70 blev Ebberød og Skovrød dammene udtørret. Kammerråd Christensen fortæller i Hørsholm Historie (1879, . 84), at en gammel skovløber skal have sagt: »Nu er Rude Skov som en smuk pige, man har stukket øjnene ud på«. Efter den våde vinter 1923-24 kom der igen vand i de to søer, og der blev anbragt et stibord ved udløbet af Skovrød Sø. Frygt for forurening af drikkevandet til Ebberødgård medførte imidlertid, at Ebberød Dam igen blev tørlagt.

Et godt indtryk af fiskedamme og dæmninger kan man få på en kort vandring med udgangspunkt fra Dumpedalshus i vestsiden af Rude Skov. Man går frem til Skovrød Sø og ser på stibordet i nordenden af søen, følger stien langs søens vest- og sydside til Skårekilde. Når man her går sydpå langs kilden, passerer man de store dæmninger, der i sin tid har kunnet samle vandet fra kilden i to små damme. Syd for sydligste dæmning ses den dybe grøft, der er forbindelsen til Sækkedam og Stubbedam. Nu tilbage til Skovrød Sø, over den primitive træbro og halvøen til den dybe grøft, som forbinder Ebberød Dam med Skovrød Dam. Man følger grøften til skovvejen syd for Ebberød Dam. Vejen løber på den gamle dæmning, og man ser herfra stibordet ved dammen, hvis afløb er rørlagt og findes under den dybe grøft til Skovrød Dam. Nu ad vejen tilbage til Skovrød Sø, hvor man nord for vejen bemærker den dybe grøft, som fører afløbet til Dumpedalsrenden. Det kan tilføjes, at Skovrød Dam ikke alene var fiskedam, men også mølledam for Dumpedalsmøllen.

I tilslutning til det egentlige fiskeri

95 år gammel Ulrichsk bøgeskov nær Maglebjerg. H. Staun fot. 1977.

skal det nævnes, at Frederik VII havde sine fiskepladser, hvor han medede, såvel ved Agersø som ved Løjesø.

Udsigter, Sækkedam, Paradisengen

Med sine høje bakker har Rude Skov mange udsigtspunkter. De vigtigste er Lansebakken i sydspidsen og Højbjerg og Vildtfogedbakken i østsiden af skoven. Mellem skoven og motorvejen findes det pragtfulde landskab omkring Høje Sandbjerg, der er forsynet med cyklestier, men ikke med bilveje.

Et særligt kapitel i skovhistorien er knyttet til Rude Skov, nemlig studiet af plantevækstens indvandring. Det er navnlig Femsølyng i nord og Sækkedam i syd, der har givet værdifulde bidrag.

Hvis man vil lære Rude Skov lidt nærmere at kende, skal man skaffe sig Skovstyrelsens vandretursvejledning, der kan fås på bibliotekerne og på Jagt- og Skovbrugsmuseet, eller man skal købe L. Albeck-Larsens lille bog om »Skove i Nordsjælland«, 1977, som bygger på Sv. Fleurons fortræffelige skildring af »Skovene omkring København«, 1919. I de to sidstnævnte får man oplysning om de mange beretninger og sagn, der knytter sig til Rude Skov. Endelig skal nævnes P. Chr. Nielsens afsnit om skovene i »Birkerød mellem Sjælsø og Furesø«, 1968.

Inden jeg slipper læseren, skal jeg nævne at Rude Skov blandt sine seværdigheder besidder en kæmpeeg, som må anses for at være godt 400 år. Det er den livskraftige Paradiseg, der står i skovens sydligste spids ved skovløberhuset nær vejen fra Rudersdal til Øverød.

1/4 LITER VELVÆRE

Maarum er en naturlig, alkalisk mineralvand, direkte fra statens kilde i Gribskov. Maarum er syreneutraliserende, og hvad mineralindholdet angår, ligger den langt over de fleste naturlige mineralvande, idet Maarum indeholder ca. 1600 mg nyttige salte

pr. liter. Maarum er god for tørsten. God til at blande. God "dagen derpå". God for maven.

Og den er god, når kalorierne er ved at ta' overhånd.

dig og mig og WIIBROE

Et Billed-Blad,

til nyttige Landskabers Udbredelse og Sindets gavnlige Opmintring,
for alle Stønder.